

ÉRTEKEZÉSEK
ANYELV-ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

V. KÖTET. II. SZÁM. 1875.

A
NEO- ÉS PALAEOLOGIA
ÜGYEBEN.

BRASSAI SÁMUEL,

R. TAGTÓL.

Ára 30 kr.

BUDAPEST, 1875.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALÁBAN.

(AZ AKADÉMIA BÉRHÁZÁBAN).

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

- I. Szám. Solon adótörvényéről. Télfy Ivántól. 1867. 14 l. Ára 10 kr.
 II. Szám. Adalékok az attikai törvönkönyvhöz. Télfy Ivántól. 1868. 16 l. 10 kr.
 III. Szám. A legújabb magyar Szentirásról. Tárkányi J. Bélától. 1868. 30 l. 20 kr.
 IV. Szám. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Szász Károlytól. 1868. 20 l. 10 kr.
 V. Szám. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása Toldy Ferencztől. 1868. 15 l. 10 kr.
 VI. Szám. A keleti török nyelvről. Vámbéry Armintól. 1868. 18 l. 10 kr.
 VII. Szám. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól. 1869. 98 l. 30 kr.
 VIII. Szám. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr.
 IX. Szám. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai 1550—59.—2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l. 60 kr.
 X. Szám. A magyar bővített mondat. Brassai Sámuel től. 1870. 46 l. 20 kr.
 XI. Szám. Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kézirat- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l. 20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

- I. Szám. A Konstantinápolyból legújabbán érkezett négy Corvin-codexről. Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr.
 II. Szám. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr.
 III. Szám. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Jannovics Gy. l. tagtól. 1870. 43 l. 20 kr.
 IV. Szám. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. Finaly Herik l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr.
 V. Szám. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. Télfy Iván lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr.
 VI. Szám. Q. Horatius satirai (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy Antal l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr.
 VII. Szám. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszmé Magyarországon Besenyei előtt) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr.

A

NEO- ÉS PALAEOLOGIA

ÜGYEBEN.

BRASSAI SÁMUEL,

R. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1875.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1875. Nyomatott az A t h e n a e u m nyomdájában.

A NEO- ÉS PALAEOLOGIA ÜGYÉBEN.

(Olvastatott a m. t. Akadémia oct. 18-án tartott ülésében.)

Tolakodónak tarthatnának, hogy abba a pörbe, mely nem régiben támada a conservator ifjuság s az újító vénség között, ingerálok. »Quid Saulus inter prophetas? Hiszen Brassai nem is tagja a nyelvészeti osztálynak, aztán azt a — mint jeles pasquilus írónk fejezi ki — azt az »istentelen erdélyi dialectust« beszéli!»

Az utóbbira nem tudok semmit felelni, mivel nem bírom kitalálni, mi az »istentelen«, Erdély-e vagy dialectusa? Hanem az első szemrehányásra nézve szolgáljon mentségemül három dolog.

1. Ez előtt sok idővel egy guberniális concipistát a fiai praeceptora »tekintetes ur«-nak szólita. »Én biz igazán megvallom magának édes humanissime, hogy én olyan félméltóságos ur volnék«, lőn a helyreigazítás. Én is hát olyan fél nyelvész volnék, a mennyiben az 50-es években a nyelvtudományi bizottság tagjává nevezett ki — némelyeknek, ha bosszuságára nem, legalább »Sajtó«-ba vetett botránkozására — az akadémia. A mi más netalán idevágó igényeimet illeti, mondják el a könyvtárosok.

2. Az ügy, mely felett a vita foly, nem csak nagyon fontos, hanem mindnyájunkat, jelesen az író és olvasó közönséget felettébb közelebről érdekli. Mikor a hajó likat kap, nagy szükség idején az utasok is meg kell, hogy fogják a szivattyunyeleket. Hát ha még a hajós legénység nem nyul a munkához, hanem összedugott kézzel nézi, hogy izzad más. Igazolja végre

3. az, hogy én nem annyira tisztán és egyenesen nyelvészeti, mint inkább nyelvphilosophiai és társadalomtani tekintetből kívánok a dologhoz szólani.

Megkezdem hát a szólást engedelmesből, még pedig, a miért bocsánatot kérek, kissé*) messziről kezdem meg.

Alig van egy igazságtalanabb, balgatagabb kártékonyabb panasz, illetőleg vád, mint az, hogy: »szegény a nyelv!«

Igazságtalan igenis, a magyar szó kiirthatatlan és elválaszthatatlan értelmében. És nemcsak e vagy ama kijelölt nyelvvel szemben, hanem egész egyáltalában, mert a föld kekségén nincs szegény nyelv!

Jól tudom, hogy ezzel az állítással egy rakás előítéletet botránykoztatok meg. De egy cseppet sem búsulok rajta; bár elijeszteni bírnám, mert távozásukkal egy rakás gyakorlati tévedés szünnék meg. E pedig ebben a Schopenhauer keresztelte legroszabb világban is megtörténik olykor! Hanem engem most nem hágy utopicus álmadozásokba merülni az az előlme fennyen dobott kérdés: »Hát előítélet az, hogy ez vagy ama nyelv szegény«? valamint az is, hogy »ez vagy ama nyelv gazdag«?

Nem csökkentem a botránykozást, midőn azt felelem, hogy az utóbbi lehet ugyan előítélet, de nem szükségképp az; lehet hamis is; de az első mind a kettő. Előítélet ugyanis oly hiedelem, vélemény, állítás, mely kellő vizsgálat előtt, elégtelen adatok nyomán vagy éppen csak mások szavára keletkezik. Hozzá járul, hinni akarom, nem lényegesen, az a vonás is, hogy az emberek az előítéleteikhez makacsabban ragaszkodnak, mint a minden oldalról jól megfontolt józan véleményhez. Lássuk már milyennek mutatja ki a higgadt megfontolás, a gondos elemzés azt az állítást, hogy »a nyelv szegény!«

Egy ítélet megvizsgálásában — a dolog felettébb való fontossága mentse ki az abécizistai bévezetést — három főmozzanat van. Szemügyre kell vennünk az alanyat, a tulajdonítványt és a kettőnek egymáshoz való viszonyát. Az alany általában kevés dolgot ad, mert felvételében csaknem korlátlan a szabadság, s az oly esetek, mint p. o. ha valaki a »határozott vagy határozatlan mondatot« akarná tárgyalni, nem hogy mindennapiak volnának, hanem mindenéviéeknek sem

*) Jellemző vonás, hogy »kissé« (syn. kicsit, kicsint) és »kissé« = kis ideig, nincs még sem az akadémia, sem a Ballagi szótárában.

sem merném mondani és semmi esetben a »nyelv« nem tartozik közike.

De a tulajdonítmány: »szegény«, szemes, beható elemzést igényel. Lehet azt viszonyos és viszonytalan értelemben venni. Az elsőben csak annyit tesz, hogy kevésbbé gazdag, és nem ritkán gazdagra is reá illik. Volt Pesten egykor két házbirtokos egy neven s azt a kinek tizennégy háza volt a »gazdag X«-nek, a kinek csak hét, a »szegény X«-nek hívták. A közölet csak viszonyos jelentésében ismeri és alkalmazza a »szegény« czímet, a mikor aztán azon egy embert szegénynek vagy gazdagnak mondhatunk ahhoz képest a kihez hasonlítjuk. A másik értelme már a philosophiába vág, de azért nem kevésbbé valódi, t. i. szegény az az ember, a kinek nincs módja szükségait kielégíteni. Itt is megesik, hogy a szegénynek látszó valóban nem az, mit a példabeszédek írója így fejez ki: »Jobb a szegény és a ki magának elégséges, hogy sem a dicsekedő és kenyér nélkül szűkölködő.« Közbe szólva, az utóbbi rovatba sorozá Voltaire a franczia nyelvet elhírhedt ötletében: »C'est un pauvre orgueilleux, à qui il faut donner de l'aumône«, a melynek roszul értett alkalmazása leirhatatlan ártalmára volt édes anyai nyelvünknek.

A »szegény« szó viszonytalan értelmezését nincs miért védjem, mert valamennyi szótárbelivel megegyez, ámbár tőlök egészen függetlenül fogalmaztani, hanem lépünk a harmadik mozzanathoz. A kérdés az: Illik-e a »szegény« tulajdonítmány a »nyelv« alanyhoz?

Alakilag igenis; mert ámbár kezdetben csak az emberről mondták, de lassankint világosabb vagy homályosabb metaphorával a dolgokra is kezdték alkalmazni vagy egyik vagy másik értelmében. Így levélben, ágakban egyik növény szegényebb vagy gazdagabb mint a másik. Van szegény vetés, aratás, szüret, föld, ebéd, vacsora sat. Viszonytalan értelemben alkalmazhatni oly dolgokra, melyekre nézve szükségéről s kielégíthetésekről lehet szó. És mondhatni — mindig csak alakilag értem — mind a két jelentésében a nyelvről, hogy szegény vagy gazdag.

De valóban, adott esetben, van-e jogunk mondani, a már

más kérdés és újabb elemzésre s ismét megkülönböztetésre van szükségünk.

Béhunyná a tények előtt a szemét, a ki tagadná, hogy a szanszkrt az ő 300,000 szavával gazdagabb mint az ó-görög, a melynek megmaradt szókincse 100,000-re rug. Ennél kétség kívül szegényebb a latin 60—70,000 szavával, s ennek körülbelől egy tizedét teszi a héber szószüleség. Mire szaporítsam a példákat? itt nem várok ellenmondást. Hanem kél ám elég, mint gomba az eső után, mikor azt mondom, hogy minden nyelv kibírja elégitni a szükségeit; minél fogva szegény nyelv a szónak viszonytalan értelmében nincsen. Én a gombák, akarom mondani, az ellenvetések közül csak egynek a kikelését kísértem megelőzni. Igenis különbséget teszek én a »tökélytelen« és a »szegény« nyelv között. De, lám a Peloria nem hazudtolja meg a Linaria vulgaris diagnosisát s a négy-lábu csirke daczára is, a csirkének csak két lába van. Ha van oly nyelv, melyen négynél vagy éppen kettőnél tovább nem tudnak olvasni, vagy ha igaz, hogy a papuával a »tegnap«-ot és a »holnap«-ot nem lehet megértetni, az olyan tökélytelen sőt nyomorék nyelv nem jöhet számításba. De egy olyan, a melynek szám, mennyiség, mekkorasság, tárgyak, érzelmek, fogalmak kifejezésére szeltiben vannak szavai, az nem szegény, és annak nevezni képtelenség. A mely nép vagy törzs ennyire vitte a nyelvét, annak tagjai minden eszméiket közölhetik egymással, tehát beszéd tekintetében szükségeik kielégítésére van módjok; és csak ennek hiányát ismertük el »szegénységnek.«

Úgy de eléállhat minden pillanatban a szükség, mondják, mert hát ha valakinek új eszméje van?

Ez már kikelt gomba, melyet csirájában nem fojthaték meg, most hát eltiprom. Mert ime, ha azt megengedjük, úgy nem e vagy ama nyelv, hanem mindenik szegény, mit valójában is mond Diderot: »Minden nyelv általán szólva, tulajdonszavakban az élénk képzelődésű írónak szegény levén, ők abban az esetben vannak, a miben a nagyon eszes idegenek.«*) Ha-

*) Toute langue en général étant pauvre de mots propres pour les écrivains qui ont l'imagination vive, il sont dans le même cas, que des étrangers qui ont beaucoup d'esprit. Did. Lettre sur les aveugles

nem én tovább megyek s azt állítom egyelőre, hogy erősen laza viszony van az új eszme s az új szó közt, mi mellett tanuskodik az ismeretes vers is: »Quand' on ne pense pas, on fait de nouveaux mots«, vagy Göthe paraphrasisa szerint:

» eben wo Begriffe fehlen

Da stellt das Wort zu rechter Zeit sich ein.«

És beljebb hatolva meg azt, hogy abban a népben vagy törzsben, melynek nyelve az imént érintett követelményeknek megfelel, nincs senkinek merőben új eszméje, a mit pedig kellően leszállított értelemben annak nevezhetünk, annak kifejezésére azon okok és körülmények, melyek keltét eszközölték, a nyelvben készen levő elemekből alkotandó szót vagy szótalmot is sugallanak. Ha egy Soyer új étket gondol ki s megféleli a kelleket hozzá, akár élésházában akár szokott piaczn, nemde, nevetséges lenne azt mondani, hogy szegény az illető raktár? Az ellenvetés hát mellettem tanuskodik. De mellettem bezzeg az a tény is, hogy soha senki se olvasott önálló nyelv eredeti írójától panaszt a »nyelv szegénysége« ellen. Voltairenek magam idézte ötletét lobbantják szememre? Reményilem, nem komolyan. Mert lám Voltaire abban az ötletében olyan mint a kancsal mészáros, a ki nem oda néz, a hová vág. A ki pedig szó szerint venné, csak arra kérném, mutassa ki azt az alamizsnát, melylyel felsegítette a bőbeszédű, elmés historicus, philosophus és költő ama »magát reátartó szegény legényt« (Kazinczy fordítása). Minden esetre, ha szabadnak, olykor szükségesnek tartotta is Voltaire a szócsinálást, felettébb csinnyán és feltételesen élt azzal a szabadsággal. Feltételei saját szavaival: »N'employez jamais un mot nouveau, à moins qu'il n'ait ces trois qualités: être nécessaire, intelligible et sonore.«

Hogy is panaszkodtak, sőt panaszkodhattak volna a szegény nyelvre azok az írók, a kiknek az egész nyelvkincsnek igen csekély századára volt csak szükségök. Én vettem magamnak azt a fáradságot, hogy megolvassam hány szót használt fel Sophokles a hét tragoediájában, és találtam kilenczedfél ezeret. Ámde Ciceronak csak lapszámra is majd 60 annyira telő minden munkáiban ugyanannyit és nem többet lelünk s hinni való, hogy ha Sophoklesnek minden drámája megma-

radt volna is, használt szavai számát leginkább csak a tulajdonnevek szaporították volna,*) úgy, hogy egyik mint a másik az illető nyelvkincsnek legfeljebb csupán 15 századát használta fel.

Több adatot e részben közölni nem tartottam szükségesnek. Csak annyit ragasztok még hozzá, hogy mások is tetek hasonló számításokat és nem csak hasonló, hanem az iménti percentnél jóval kevesebbet kimutató eredményekkel is. De már most azt kérdem van-e oly szűk nyelv, még ha irodalma nincs is, melynek körülbelül 6000-re ne menne a szókincse? Ime, hogy csak egy pár példát hozzak fel, a »quichua«-nak csak töredékeit bírják összeszedni s mégis 7000 cikket számlál a szótára; a cigány nyelvét Pott szerint, a ki nem dicsekszik azzal, hogy mindent összegyűjtött, 4000 szót, mely szám meghaladja a Terentius negyedfél ezerét.

Hizelkedem magamnak, hogy a szóba vett vád igazságtalanságát elégségesen kivilágítottam. Most már lássuk az esztelenségét.

Neque imbellem feroces

Progenerant aquilae Columban :

természetes, hogy ama boldogtalan eszme »szegény nyelv,« »nyelv szegénysége« vagy akármi névvel jelöljük, nem kérkedhetik valami dicső ősszel és valóban nem is azok : a fordítási tudatlanság, lomhaság, szóval gyávaság, melyektől lehet és kell egyenesen és kirekesztőleg származtatnunk. Igenis csak a fordítók kényelme fakadt a korholtam panaszra s maga az a Cicero, kinek szónoki s levélírói remek műveire anyai nyelvének 85 százada felesleges volt, egyre békételenkedik, mikor görög philosophusok egy s más szavát kell tolmácsolnia. De biz azt Cicero is meggondolatlanul s tehát esztelenül mívelte, mi nem csoda, mert hiszen a politikában sem egyszer botlott meg s a »Példabeszédek« szerint »hétszer esik el az igaz és felkél.«

De csoda ám az, hogy majd 2000 esztendővel utána is éppen úgy bukdosnak a fordítók és nem gondolják meg :

1) hogy két nyelven tökéletes synonymia a szavakban igen ritkán lehet és valóban igen ritkán is van. S még ilyen-

*) Homerusnak és Pindarusnak ö-szevéve csak másfél annyi szó kellett a hatalmas műveik szerzésére.

kor is kétféle synonymákat különböztethetünk meg: u. m. a szükségképieket és a történeteseket. *) Szükségképi synonymák a szónak szoros értelmében azon tárgyegeynek, az intuitionis formák, a kategoriák, a számok, színek nevei s oly fogalmak kifejezései, melyeket egyenlő körülmények közt és az emberi elme törvényei szerint csak egy és azonkép indulhatni. Nem állítom, hogy teljesen eléadtam minden phasisát vagy rovatát az ügynek, de eléggé kimerítettem annak világossá tételére, mily ritka esetben találunk így össze a szók keletkezése feltételei. A történetes synonymia természetesen még ritkább, s a mi több, nem is számít, mert semmi tekintetben sem építhetni reá. Ebből következik:

2) hogy egymástól nemcsak dialectice különböző két nyelvben a szavak legfőbb megfelelők azaz rokonértelműek lehetnek. Legközelebbi rokon két nyelvben megfelelő két szó, midőn a jelölték eszme mind a kettőben azon foku (koordinált) fogalom, de különböző tárgyakról, különböző eszmetársulatok kíséretében keletkezett s maguk a szók is különböző melék eszméket keltenek. A fogalom maga tehát azonos, de tartalma s köre a két nyelvben nem fedi egymást. Oly forma rokonság ez, mint a milyen azon egy nyelv széles értelemben vett synonymái közt van, pl. ezek közt: felfortyanás, felindulás, felingerülés, düh, méreg, harag, neheztelés, zokonvétel stb. Ide tartoznak, de külön jellemezhetők a képes kifejezések, melyek azon egy fogalomra vonatkoznak, de a kép más más tárgyról van véve, a két nyelvben. Vessük össze pl. a német »ungehobelt«-et a magyar »bárdolatlan«-nal. Távlabbi rokonok azok a megfelelő szók, melyek különböző foku fogalmakat jelelnek. Így a magyar »testvér« felsőbb foku fogalmat jelöl, mint a latin »frater, soror« s a »frater« ismét magasbat, mint a magyar »bátya, öcs.« A rokonság számtalan fokozaton megy át a rokotalanságra. A sort a merőben idegen szók rekesztik be, t. i. az oly tárgyakat jelelők, melyek a

*) Aggódnom kell, hogy a mai generatio már nem érti, mi az a »történetes.« A neologus természetesen nem. De mirum dictu, a palaeologus sem bírja vagy nem akarja megérteni, mit documentálni tudok. Ki kell hát világosan jelentenem, hogy nem »historiait« akartam mondani, hanem eventualis-t.

másik nyelv vidékén éppen nem léteznek. Mindezeket számba nem véve, nem fontolhatták meg továbbá

3) hogy a szó szerinti fordítás — a felületesen úgynevezett »hű fordítás« — épen a leghűtlenebb és ha még úgy igazítjuk a némettel, hogy »wortgetreu,« épen lehetetlenséget mondtunk ki. Ugyanis, mi a valódi értelme ennek: »hű fordítás«? Feleljünk konkrét esettel. Midőn egy német, Cicerónak egy epistoláját úgy öltözteti német szavakba, hogy épen azokat az eszméket (a szó legszélesebb értelmében) keltse a német olvasóban, a melyeket Cicero akart kelteni a rómaiban, akkor az a német híven fordítja Cicerót. Ugy de ha úgy akarna czélni, hogy minden latin szónak egy egy német szó feleljen meg, lehetetlenséget próbálna, mert azon epistola latin szavainak csak kevés része teljes synonymája a német szavaknak és így egy rakás szó más eszmét keltvén a németben, mint a latinban, a fordítás egészben nem lenne hű. A fejcsóválók kedviért egy kis bizonyítást is hozok. Nyisson ki valaki egy latin-német szótárt, és számlálja még néhány hasábon át, hány oly latin szót lel (a tulajdon neveket kivéve) a melynek jelentése csak egy német szóval lenne kifejezve. Bizonyosan egy tizede se lesz a sorban összehasonlítottaknak. Minthogy hát a szóról szóra fordító mindenik esetben csak egyet használhat, az az által keltett eszme nem lehet azonos a megfelelő latin által keltettel és így a fordítás okvetetlenül hűtelen, azt nem is említve, hogy számos esetben félszeg és esetlen is lesz. És még az nem elég, mert ellenkező eset is lehet: t. i. a német szó, többféle latint jelenthet, a mikor aztán a fordítás tágabb fogalmat kelt, mint az illető latin szó s így is ott a baj.

S a legnagyobb baj az, hogy a baj a dolog legbensőbb természetében fekszik. Minden nyelv szavai az illető törzs vagy nép saját eszmetársulatai közt származtak s a kombinációk véghetetlensége és számtalansága következtében mindeniknél különböző termékeknek kellett létre jönni. A nyelv szegénységéről való panasz tehát olyan, mint az úgynevezett pessimista philosophusoké a halál s a világbeli más gonoszok ellen.

De a pessimistáknak több eszköz van: nem »rugoldozak az ösztön ellen« s nem járnak abban, hogy elhárítsák az

elháríthatatlant. És mivel ama panasz trombitásai sem ezt sem az elősorolt három pontot nem gondolták s még kevésbé fontolták meg, teljes joggal nevezhetem vádjokat »balgatatag«-nak.

Ama három pont győző, világos igazságához még csak kétség sem férhet; azokra még csak nem is nyikkannak sem a fordítók, sem azok, a kik tőlök tanulják a nyelvphilosophiai elveket. De arra a mit a baj elháríthatása lehetetlenségéről mondék, bezzeg ismét terem a »gomba«!

»Ab esse ad posse valet consequentia« kiáltják, »mi diadalmason megküzdöttünk azzal az »elháríthatatlannak« követelt bajjal: mi a szegény magyar nyelvet »meggazdagítottuk,« azt a nyelvet, a melyről ma már el lehet mondani Széchenyi szavait feljebb fokozva, hogy »nem volt, hanem van!« És nem az oly dohogóknak, mint némely ósdi értekező, hanem az akadémiának, a mely sikeres törekvéseinket »nem szóval« hanem elhallgatva »elismerte, fogja egyhangulag megszavazni a költés és tudomány, az iskola és társadalom a méltatás jutalmát!« (Toldy F. szavai igazítva). Hallom a szép szót! Egyedül elkoránulva lehetne a harsdiadüvöltény! Azaz, Verseghi Ferencz magyarságával: Csak hogy ne siettek volna oly nagyon a győzelem hangos hirdetésével; németül pedig »Allein der schmetternde Siegesjubel dürfte verfrüht sein.«

Pedig félő, hogy úgy van; mert ha kérdjük miben áll ama roppant vívmány, azt adja feleletül a vieille garde képviselője Toldy F., hogy »a magyar nyelv gazdagítása és szépitése szabadságának elismerésében.« Úgy adom, a hogy olvastam s egy szót sem vesztegetve reá általános helybehagyást követelek, midőn azt mondom, hogy arra bizony kár volt a trombita szó; nádsip is megjárta volna. De még az sem érdemel ám szót, a minek elismerését tulajdonítja az újító iskola ő bajnoka érdemül az akadémiának, »a magyar nyelv gazdagításának és szépitésének s z a b a d s á g á t.« Mert hiszen a hol harcz nincs, ott diadal sem lehet; azt a szabadságot pedig senki soha és egy nyelvre nézve is még csak kétségbe sem vonta, nem hogy gátolta vagy épen megtámadta volna; tehát küzdelem sem kellett védelmére. Nem is jutott sem

Révaynak*) sem Kazinczynak eszébe, hogy azért »vivjon,« hisz' a nevetségesebb lett volna a szélmalomok ellen kezdett csatánál! Ezt hát nádsípra sem méltatjuk, elég lesz neki a fütty is!

Utoljára is hát a quid dignum tanto-nak a marad, hogy a magyar nyelv gazdagítására és szépítésére fordított munka a küzdelem, és ennek szerencsés bévégzése a hirdetett diadal.

Ha a bévégzés tény, úgy persze a diadalt is meg kell, hogy engedjem. Hanem hogy méltó legyen a dicsőítésre, ahhoz egyéb is kell: jelesen hogy az ügy, melyért küzdöttek, helyeslésünket, részvétünket érdemelje. Kserkses is küzdött a görögök ellen; de ha szinte sikerült volna is Göröghont birodalmához csatolni, még se nyujtaná neki a történelem azt a koszorút, melyet Themistokles halantékára tűz. »Minő ferde hasonlat!« kiáltják. Nem ferde biz' az, uraim, s egy kis elemzés fényesen fogja igazolni.

»Nyelv szépítése, gazdagítása« szép szavak; csak hogy én a Phaedrus rókájával tartok: »Cerebrum non habet!« Különösen a »szépítése« a nyelvnek oly értelmetlen valami, a minek én sem semmi aesthetikában sem semmi irodalomban a világon nyomát nem lelem, s a ki nétalán lelte volna, álljon elé vele. A nyelvnek minden korában, egyik író szebben ír mint a másik, de a későbbi író nyelvét nem mondják szebbnek mint a másikat: a Pascal franczia nyelve nem szebb mint a Montaigne-é s a George Sandé nem szebb a Pascalénál. Ha azt mondanók egy francziának, hogy Pascal, a ki a nyelv történelmében epochát csinált, »szépítette a franczia nyelvet«, épen úgy nem értené meg, mint a német azt, hogy Haydn, Mozárt, Beethoven »szépítették a zenét,« vagy az olasz, hogy Rafael, Correggio, Tizián »szépítették a képirást.« Minden nagy író, vagy nagy művész működésének, hogy úgy mondjam a kelméjében rejlő eszközöket jobban fel tudja használni mint mások és így tökélyesebb, mondhatjuk, szebb műveket állít elé mint ők; de eszközöket nem teremt. Szóval a »nyelv

*) Szemem szám elállott, mikor azt kellett látnom, hogy »Révay a nyelv gazdagítás szabadságát k i v í v t a.« Ha nem Toldy írta volna, azt hinném, hogy a »Vindiciae«-nek csak címet olvasta el az értekező.

szépsége« általánosan mondva, semmi eszmét sem jelöl és én csak bámulni tudok, hogy aesthetika tanára használhatja azt a kifejezést, és még inkább azon, miképen akarhatja a nyelv szépültét p. o. a Verseghy románjának a Jókai regényével való hasonlítása által bizonyítani? Mintha a francia nyelv szépültét bizonyitná valaki azzal, hogy a Dumas regényeit a Calprenede-ével vettetné össze. Továbbá, én nem vallom magamat a Toldy értelmében »ósdí«-nak, de meg azt, hogy a Mátyus diaetethikája nyelvét szebbnek tartom, mint a Bökh fordítóját s a Pápai Páriz Ferencz Pax Corporisát szivesebben olvasom, mint az »Orvosi Tár«-beli czikkeket. Hogy pedig a törvényszékek mostani nyelvét is a nyelv szépülése bizonyosságának akarja tekintetni az »Új Magyar Orthologia« írója, arra egyebet nem mondhatni, hanem — risum teneatis!

Három bőrt lehúzáunk a bonczolandó állatról, és eljutánk valahára a húsaig, a »magyar nyelvnek g a z d a g i t á s á i g.«

Ha csak ebből áll is a bévégzett tény, már kétségtelenül méltónak mutatkozik a diadalra, de ismét csak a feljebbi feltétel u. m. az eljárás helyes volta mellett. Vizsgáljuk meg, mikép látszik és mikép áll valóságban a dolog.

Ott van a Ballagi »német-magyar szótára.« Ebben minden német szónak megfelel hol egy, hol pedig, ha egy nem meríti ki különböző értelmeit, kellő számú magyar szó. E szerint minden eszmét (e szót legszélesb értelmében véve) kifejezhetni magyar szóval. Minthogy már minden mivelt nyelvről léteznek németező (ad normam: magyarázó) vagy németítő szótárak, tehát ha pl. egy görög szóhoz kell meglegnünk a megfelelő magyart, »felütjük (ez is gazdagságunk egyik fillére) a görög-német szótárt, s az ott felhordott német szavakat felkeressük a Ballagiében, s megkapjuk a kellő magyar kifejezéseket. — Közbeszólva kimondom, hogy így jártak el még eddigélé nálunk a görög-magyar, latin-magyar, francia-magyar, angol-magyar szótárak készítésében. — Következésképpen a mivelt világ minden eszméi kifejezésére van magyar szavunk, és a ki ezentul is még szegénynek meri panaszkodni vagy vádolni a magyar nyelvet, anathema esto!

Igy áll a dolog — látszatban, és jegyezzék meg, hogy

én fényesebb színben mutatám fel, mint a milyenben maga az »új magyar orthologia« szerzője is látta vagy legalább ki-mondani merte. De ne hagyják magukat megvakíttatni vele, mert biz' a csak álfény.

A »gazdagítás« czélja csak egy volt és csak egy is lehetett, t. i. az hogy a szó szerinti fordítást lehetővé tegye. De ez, a mint feljebb kimutattam, a dolog természete szerint lehetetlen lévén, mesterséggel sem lehet azzá tenni. Az eszmék minden nyelvben megvannak, de az azokat jelelő szavak azon egy eszmét egyikben egy, másikban más eszmetársulattal, egyikben több rokonos eszmét egy szóval, másban mindenkiket külön szóval fejezik ki. Ezt a viszonyt a szócsinálás nem változtathatja meg, hanem új esetekkel szaporítja; a hézagokat nem pótolhatja ki úgy, hogy újakat ne vájjon vagy repeszszzen. Mert a többi nyelvek is szintoly viszonyban vannak egymással s midőn egynek igazat teszen a neologus, éppen az által egy másikkal ellenkezésbe jön s ezen az a nyomorék fogás, hogy egyet válaszszunk a többiek tolmácsává, éppen semmit sem sem segít. De a neologus mindezekkel rendszerint semmit sem gondol, mert előtte csak az az egy eset áll, a mely körül működik, s ha kikovácsolhat egy idegen szónak, véleménye szerint, megfelelő szót, nem méregeti sokat jelentései körét, nem aggódik a vele társuló eszmék csoportján, mely az idegen eredeti körül rajzóktól sokszor egészen, és több kevesebb mértékben mindenkor elüt és így bizonyosan nem fogja az új szó a czélzott eszmét kelteni a magyar olvasóban. Hát aztán mire való az új szó? gazdagítja-e igazában a nyelvet?

Vegyük csak az »Új magyar orthologia« szerzőjétől is emlitett character-t. A szó eredeti jelentése tudvalevőleg valamibe békarczolt, rótt, vés e t t j e g y. Ebből átalánosítva lett akármiféle j e g y, a miről valamire vagy valakire reá ismerünk. De az átalánosításnak e fokán még mindig csak a megismerendő dologhoz hozzájáruló, (reákarczolt, belévés e t t, nyomott, reáfestett, j e g y e t t e t t. További átalánosítás, már a j e g y eszméjét (és ezzel a vésését stb.) is kiküszöbölte és lett belőle oly valami, a miről egyéb valamire reá ismerhetni. Mivel pedig a dolgokra csupán csak állandó bizonyos minőség-

geikről s legbiztosban minőségeik öszvegeiből ismerünk; tehát a characterből »minőség« lett, azzal a társas eszmével, hogy bizonyos dologra arról a minőségéről ráismerünk. És mivel egy ily állandó ismertető jegy az illető dolognak tulajdona tehát a character tulajdonságot, sajáttságot is tesz. A fogalmakra vive át, azoknak részint egyes jegyeit a fogalom alatti egyének tulajdonságai képében, részint, hasonló módon, jegyei összeségét teszi, így van szó az állat- és növénytanban egy nem, család, rend »character«-éről. Végre az emberhez emelkedve, egy egyén erkölcsi tulajdonait; mint ismertető jegyeit, egyenkint, csoportosan vagy összesen nevezték characternek. Eddig elé még meglehetősen szakadatlan folyamban haladt az elemeztük szó értelemváltozása; de vált ki belőle egy pár mellékág is. Az általánosítás második lépcsőjénél említém, hogy a vésés stb. eszméje kiküszöbölődött. Kimaradt biz' a, de nem vezett el, hanem a képirásra vetette magát, s mivel ez eleinte csak vonásokból állott, az ily karczolt, vésett vagy festett vonások bizonyos szerkesztményét, melyről az ábrázolt tárgyra lehetett ismerni, hasonlóképp characternek nevezték. Ez a nevezet azonban csak a beszéd elemeit ábrázoló betűkre alkalmazva maradt meg. Ez az első mellékág. A másik összefoly ugyan a fogalom characterével, de mégis meglehet különböztetni, ha úgy értelmezzük, hogy bizonyos alanyokhoz járuló tulajdonitmányok is character nevet kapnak. Így a görög rhetoroknál a szónoklat nemci. Így ma pl. az atyaság, királyság stb. és a társadalmi állások magasabb nemei. Van pl. birói, ügyvédi, tanári, orvosi sat. character; de csizmadiai, kereskedői stb. character helyett inkább »professiot« mondanak.

Ez a rakás jelentés, melyeket, ha deductió és magyarázat nélkül a zsebbevaló szótárak szokása szerint sűrűn egybe írva látnánk, szélről összefűtt eszmehalomnak gondolhatnánk, mindezek, mondom, okvetetlenül megfordulnak az agyában annak, a ki tudja és ismeri, valahányszor hallja vagy használja. De mondom azt is, hogy sem magyar sem semmiféle nyelven egy más szót, mely azon eszmékkal társuljon, teremteni, alkotni, származtatni, gyártani nem lehet. Itt az »ab esse ad posse« nem érvényes és a »jellem«-mel hasztalan áll elé az új m.

orthologia írója. Az a szó t. i. a felsorolt eszméket csak is oly ember elméjében kelti fel teljes számmal, a ki tudja, hogy a »character«-t akarták lefordítani vele és csak is addig fog e szerepében élni, míg az a tudomás tart. De ezt bármely más betűkből rakott szó is kijelentve, hogy XXXX = character, tette volna s arra bizony sem »nyelvérzék« sem »genialis« »inspiratio« nem kellett, hogy mint a »szél«-ből »szellem«, úgy »jel«-ből »jellem« legyen. *) Orthologusunk ugyan éppen azt bámulja benne, hogy elvellenesen van csinálva, s mégis kiirt-hatatlanul felkapott. Gyermekies naivsággal keresi benne a »jell« gyököt, mely szerinte sem létezik és kérdi, hogy mit tennék »helyette, ha sikerülne ki irtani?« Azonban eloszlatja aggodalmát azzal a biztosítással, hogy nem fog sikerülni! Elmondtam már másutt és most csak hivatkozom ama pap husvéti praedikációjára, a ki hasonló érveléssel bizonyította meg a feltámadást. Ilyes naivság helyett inkább azt kellett volna észrevenni, hogy a »jellem«-et nem használhatjuk mindenütt, a hol más nyelvek a »charakter«-t alkalmazzák: pl. Begriffsscharacter-t nem mondhatjuk fogalom jellemnek; meg azt, hogy a »jellem«-ben a je tagon kívül egyetlen egy betű sincs a melyik csak távolról is vonatkoznék a »character« jelentései valamelyikére. »Hát a jel nincs-e benne?« kérdik. Benne biz' a, de az nem hogy szolgálna valamit az értelmezésére, hanem éppen félrevezet; mert jel és je gy különböző két eszme. Jegy az, a miről vagy a minél fogva reálismerünk valamire; jel pedig, a miből következtethetünk, (sokszor jó-solhatunk), valamit.

Egyébaránt megnyugtatom orthologusunkat az iránt, hogy nekem eszem ágában sincs, (későbbre mondom meg miért) a jellem kiirtását sürgetni; hanem biz' ennek sem sikerült gyökerestől kiirtani a character-t. Ugyanis kelte után csakhamar észrevették, hogy a character egyik jelentésének a »bélyeg«-nek, típus a külön neve; de ennek más értelme is van, u. m. minta-alak, a melyben a jellemet nem használ-

*) »Szél«-ből nem egyenesen és közvetlenül, hanem a »szellő« hidján átmenve keletkezett a »szellem.« A »jellem«-nek még ez a grámola sincs.

mely a lehetetlenség megkísértésére kisztet, méltán mondan észszerűtlennek. De mivel a kísértmény mégis megtétetett, de az előzményeink szerint ép teremtményeket nem hozhatott létre, hanem szörnyetegeket szült, áll a harmadik jellemvonása is: a kártékonyság. Úgy, hogy a hirdetett diadalra elmondhatni Pyrrhussal: ha még egy ily győzelmet küzdünk ki, haza mehetünk vert haddal.

Kártékony biz' a, elsőben positive, mert elárasztotta nyelvünket legvilágosb analógiáival ellenkező, következőleg magyartalan szavakkal, --- a nyelvbe hamis és a rossz termékeket szaporító analógiákat csempészett be, az ifju nemzedékek nyelv-érzékét megrontotta és a magyar stylust idegenszerűvé tette; egy szóval kimondva, nyelvünket elundokította. Idegenszerűvé, mondom, mert ha akármely eredeti czikket, mely állítólag magyarul van írva, elolvasok, úgy jó nekem, mintha fordítva volna ha némelyike egészben nem, de részeiben valamennyie! S az természetes következése annak a ténynek, a melyet semmi nemű nyelv irodalmában nem tudok fellelni, t. i. hogy nálunk az írók a fordítóktól tanulták és tanulják a stylust; holott másutt éppen ellenkező eset van.

A ki az ily eredményeknek, ily diadaloknak »io Paean«-t bír kiáltani, lelke rajta! Én — nem irigylem örömét s talán kapok még egyet, kettőt, a ki velem tart.

De tetemes a negatív kár is. Mert fordítóinkat részint még inkább hozzá szoktatja ahoz a lustasághoz, részint megtanítja reá, hogy ne anyai nyelvökben keressenek tős törzsűkös magyar szavakat az idegen nyelveken irt gondolat lehetőleg közelítő kifejezésére, hanem a szótárakban az idegen mondat egyes szavainak megfelelő gyártmányokat, miből természetesen oly szólam keletkezik, melyet csak az ért meg, a ki beletanult s ez is sokszor csak úgy, ha gondolatában elébb visszafordítja az eredeti nyelvre. Továbbá mind ezek által, mind általában a divatos szók felkapása által nyelvünk kincseinek jókora része elvész. Szavak, szólamok nem használatnak és így elfelejtetnek, s helyöket az idegen eszmetársulatok nyomán koholt új szavak bizony ki nem pótolják. Hogy csak egy példát hozzak fel: a »fálig«-nek boldogtalanul vélt, de merőben hamis magyarítása, a »képes« tetteleg kiturta az »ar-

latni. A lett volna hát a természetes következtetes, hogy utóbbi értelemben vett *typus* kifejezésére kell szót faragni, ha már az imént használám szó nem elég jó. De nem ezt művelték, hanem olyat kerestek, a mely a *typus*t, mind a két értelmében helyettesitse. És születék *dob*, *trombita* szónál a »jelleg.« Ez aztán tetézte a zavart. Nem levén t. i. az utóbbi szónak sem alkatában, sem alakjában semmi fogantyuja, mely-nél fogva értelmét az elsőétől meglehessen különböztetni, számtalanon vélik azt, hogy a *jelleg* csak újabb divatu alakja a *jellem*nek, s összevissza használják a kettőt. E szerint az utóbbi merőben haszontalan, sőt tévesztő levén, kiküszöbölését annálinkább sürgetem, mivel a *typus*, kivált utóbbi értelmében, merőben tudományos műszó és sem a köz-életnek, sem a szépirodalomnak nincs semmi szüksége reája.

A maga nemében legsikerültebb kísértemények egyikét vevém fel példájául annak, hogy mily lehetetlen egy nyelvben egy másik nyelvbéli szónak tökéletes synonymáját koholni. Hiszen még a pusztán, és változatlanul átvett szók is a kölcsönző viszonyaihoz alkalmazkodva, többet kevesebbet változnak értelmükben. Példát maga a *character* nyújt.

De nem csak a mondottakra szolgál például és bizonyítékul e szó; több tanulságot is húzhatni belőle. Azt kérdem t. i. mire való volt azt a sok értelmű szót egész határozatlanságában átültetni akarni nyelvünkbe? Hiszen ott is bajt okoz, a hol honosnak mondhatni; de történelmi fejlődése következtében jött a baj s így nem menekülhetnek tőle. Mi pedig készakarva húzzuk nyakunkra a nyűgöt minden legkisebb szükség nélkül. Mert talán azt nem tekintjük szükségnek, hogy egy lusta fordító, a hol csak *character*t olvas, vaktában ír hasson »jellem«-et a fordításában? — Tegyük hozzá, hogy végképpen megfoszszuk minden bizonyító erejétől nyelvünk szegénysége ügyében, hogy a *character* külön-külön értelmei mindenikének megfelelő ó magyar szavaink, — a megfelelést természetesen a feljebb írtam megszorítással értve, — vannak, melyeknél fogva se Pázmán, sem Mikes nem érezte szükségét egy csélcsep jelentésű szó koholásának.

A nyelv gazdagításának ily módja tehát a lehetetlenség-gel határos valószínűség bélyegét viseli s az oly előítéletet,

ravaló, « az »alkalmas,« a »lehet« szavakat s még a »hat, het« formativumot is; negatívja pedig: »nem vagyok képes« a »nem tudok,« »nem bírok,« »nem telik ki tőlem« szólamokat a már említett »lehet«-tel s formativumával együtt. A ki nem hiszi, vegye elé egy számját akármelyik mostani hir- vagy divat- vagy szépirodalmi lapnak s husz »képes«-re alig fog lelni egyet a feljebbi kifejezések közül, de meglehet az is, hogy egyet sem. Ez az eset a »nekem van«-nal is, mely helyett mivel restelljük az idegen nominativust dativusra változtatni, ma már mindig »birunk valamivel.« Mily szép pedig és mily érdemes a méltatás jutalmára az ilyes, hogy: »csak egy gyermekkel bírok és nem bírok vele!« És korán sem csak a fordított cikkekben, hanem az eredetiekben is, mint egy magyar irta magyar utazásban olvassuk, hogy (Bádenben), »minden koci hat lóval birt.« Igen, mert nálunk, ismétlem, az írók tanulnak stylt a fordítóktól és nem viszont. Ennek a következése aztán, hogy az idegen, a ki könyvből t. i. újabb irodalmunk termékeiből tanulja meg a magyar nyelvet, csakhamar tapasztalva, hogy a magyar könyv mondatait csaknem interlineariter fordíthatja a magáéra, viszont úgy tesz a magáéval s béáll magyar írónak.

Bajnak, kárnak elég. Sejtí ezt a mart. 15-diki threnodia (»a pogányok a te örökségedbe jöttek sat.«) írója is, de kétféle vigasztalja magát és hallgatóit. Elsőben, hogy »a nemzet helyes nyelvérzéke elejtette a roszt.« Másodszor, hogy az újító, jelesen a »szellemes író helyes nyelvérzékekkel s egy nemével az inspirationnak bír« (sic); a tulkapások ellen pedig »óvó szózatok«*) hangzanak az »akadémiában.« Nem pazarlom a drága időt e gyarló vigasztalásoknak, melyekben csak az az egyetlen egy érv rejlik, hogy

Quisquis amat ranam, ranam putat esse Dianam,
elemzésével, hanem a mit az utóbbi alkalmával mond, nem hagyhatom szó nélkül. »Távol vagyok tőle,« (írja a 23. lapon), hogy

*) Az »óvó szózatok«-hoz van egy kis megjegyzésem, illetőleg kérdésem az »Uj m. orthologia« szerzőjéhez. Minek tulajdonítsam, hogy azok közt, kik a tulkapások ellen intő — (nem »óvó« Toldy és Ballagi azt hiszik, hogy óvni vagy óni = warnen) — »szózatokat hallattattak« az én nevem hiányzik? Erre elvárom a feleletet Toldytól s ahhoz

a szóalkotásban a szabadosságot*) proclamáljam.« — Uraim, »e nagy szó,« mint az 1808-i insurgens hadnagy mondá, midőn a »glédában« álló közvitézt egy tréfás ötletieért agyon akarta lövetni. Ki hatalmazta fel »a magyar orthologia« szerzőjét arra, hogy ezt vagy amazt »p r o c l a m á l j a« a magyar nemzetnek? Volt-e teljes tudatával annak, hogy mit akar kifejezni, mikor azt a hetyke szót leírta? És ha nem volt, miért nem koholt inkább egy új szót, mintsem compromittálja tudományos nevét egy nem értett szó helytelen használásával. Helytelemmel, mert ha a latin s a latinos nyelvek értelmező szótárait, sőt a kölcsönző németét és angolét is, mind fel is hányja, a proclamálásnak megosztva egy oly érdeméyre sem fog akadni, mely az ő »proclamáljam«-ját igazolja. A »proclamatio« mindig hivatalos színezetű hirdetés és így jogosítás, felhatalmazás kell reá, egyetlen egy esetet véve ki, a mikor vituperative élnek vele.***) De így meg első személyben nem használják, mert valamint azok az értekező szeme előtt oly utálatos grammatikusok írják, hogy »nemo sibi imperat vel orat,« szintugy azt is mondhatni, hogy »nemo se vituperat.« Hanem ha így értette az orthologus, elengedem neki, annál is inkább,

képest fogok nyilatkozni. Én tudom, hogy a tisztelt tagtárs az irodalmi decorumat nem csak ismeri, hanem számba is veszi, mire való hát azok társaságába keveredni, a kik mint Tewrewk, Szarvas, Barna F., Vámbéry és mások, az elhallgatás fogásával élve, az érintett erény tiszteltéről is megfélekedtek?

*) A M. Ny. Sz. — melybe soha se nyithatok úgy, hogy egy rakás gáncsolni valót ne leljek minden hasábján — azt írja a »szabadosság« czikk alatti: »Némely újabb író nál roszaólag am. szabadsággal visszaélő, kicsapongó, korlát'an, zabolátlan. Azonban ez akár a szóelemzés, akár a népnyelv, akár . . . a régi nyelvmlékek által nem igazolható.« Nem elegyedem sem stylusa, sem értelmezései, se okoskodása kritikájába, pedig szép aratás kecsegtet, csak annyit tessék megjegyezni, hogy Káldi Gy. prédikációiban »arbitrarius«-t »szabadosság«-gal fejezi ki. Szótáríró, a ki az illető nyelv classicusainak kiürítő bányászása nélkül fog a munkájához, nem érdemli az t a nevet. Egyébaránt örvendtem rajta, hogy ismét leltem egy szót, a melyet rosszal a M. Ny. Sz. A más három: g a z d á s z, k é p v í s e l, m i s e m. Hagyott-é fel óvó szózata következtétlen használatukkal valaki?

**) V. ö. ezt az angol mondatot: »He openly proclaims his atheism.«

hogy így kétszeresen vituperálta magát. Másodszor t. i. azzal, hogy tiltakozásával azonegy szuszban tiltja, legalább szükségtelennek, felesleges feltételnek tartja, hogy a szóalkotásban szabályszerűleg kelljen eljárni, s a jogosítást csupán csak a »helyes nyelvérzék«-nek*) és az »inspiratio«-nak tulajdonítja, »melylyel rendszerint,« írja »nem a grammatikus hanem a szellemes író bír« (habet, sic). De hát melyik szócsináló nem tartja magát »szellemes«-nek és »helyes nyelvérzékű«-nek? Ezzel hát a »szabadosságot proclámálja« valóban: a szó Jákob szava, de a kezek Esau kezei. Lehet-e valakinek ily elvekkel és ily gyakorlattal nem hogy döntő, de csak deliberaló szavazata is a nyelvgazdagítás ügyében?

Nem is ér biz' az »Orthologus« szavazata egy irgalmas kiáltást és a nyelvgazdagítás kérdése ma, 1875. martius 15-dike után éppen ott áll, a hol az előtt.

Hogy áll hát az ügy? Kisértsük meg a feleletet. Boldog, boldogtalan neki állván a nyelvszegénysége iránti panasz elhárításának, Barczafalvi Szabó Dávidtól kezdve legutóbbi napjainkig, a magyar nyelv gazdagítása nem sikerült ugyan, de igen is az elnyavalyásítása.

Innumerabiles esse mori os mirar's? coquos numera. Sen.

Ha valamiért meg kell szavaznunk a »méltatás jutalmát az akadémiának« nem a »nyelvgazdagítása és szépitése szabadosságának« — ezt tehetnők az »új magyar orthologia« 1-ső lapján a »szabadság« helyett, hogy megfeleljen az értekezésnek — »elismeréséért« kellene azt tennünk, hanem azért hogy belátva a nyavalyásságot, orvoslására megkísértett egy pár eszközt: Az egyik az, hogy »pályázat útján az idegenes szólásmódok kimutatását kívánta.« **) Második az, hogy or-

*) »Helyes nyelvérzék« hibás pleonasmus, mert a helytelen nyelvérzék, nem »nyelvérzék«.

**) Othol. szavaival idéztem, melyeket így folytat: (mit, mellesleg mondva, senki sem teljesített, mert a jutalom s tiszteletdíj kiadott ugyan két derék, de egészen másról szóló pályamunkának). Jegyezzük meg 1) ezt a constructiót: »pályázat útján kívánta az akadémia,« mi nem történt; 2) a relativumot: »mint,« mely vagy a »nyilatkozat«-ra, vagy a »kívánat«-ra vonatkozhatik, de egyik értelemben sem fér össze a »teljesített«-tel; 3) a »másról« nem tudni, mire vonatkozik; de tegyük, hogy az akadémia hirdette kérdésre, tehát 4) sok

vosi consiliámot hívott össze s közlönyül a »Magyar nyelvőr« t adta kezére. Az elsőhöz ezuttal nem is szölok, hanem a másodikhoz igenis és innen ered értekezésem czíme.

»Actum agis«, vethetnék ellenem, »hiszen arról már elmondták, (Toldy és Fogarasy) a mondani valót s nétalán ejtett hibáikat kiigazítva, tulzásaikat kellő mértékre reducálta Szarvas.« Én erre az ellenvetésre most nem felelek; csak türelmet kérek beszédem hátralevő részére, ha elvégzem, akkor tessék itélni.

No's hát a nyelvorvoskar constituálván magát, »tevékenysége leginkább három fő irányban*) nyilvánult; egyik**) az elvi kérdések tisztázása**), másik †) az anyaggyűjtés, s a ††) harmadik a nyelvünkbe bécsuszott viszszaállások kimutatása.«

Hogy kifogás ne lehessen előadásom ellen, az eredeti forrásból (Nyelvőr 1875. I. lap) idéztem, még pedig ez egyszer szóról szóra, jegyzéseimmel kísérve. Ezután idézeteimben nem kötöm magamat mindig az eredetihez és hallgatva kijazitom a rosztat. De folytassuk a szemlét.

A hirdetett három működés közül a másodikat az »anyaggyűjtést«, hogy miben álljon, megvallom, nem tudom. Mert hiszen a »Nyelvőr« consortium nem szótár-írássra vállalko-

mindent lehetne mondani a két »pályamunkára,« csak azt nem, a mit orthologus.

*) Leginkább három irányban, vagy pedig három főirányban elég lett volna. A »leginkább« és »fő« együtt, pleonasmus. Aztán a »fő« miért van külön írva? Így a »három fő irány« hiba.

**) »Egyik« a constructionál fogva az irányra vonatkozik, minek az értelem nem felel meg, mert a »tisztázás,« gyűjtés, a »kimutatás« nem irányok, hanem a tevékenység rovatai. Aztán »egyk«, hiba »első« helyett.

***) Talán nem az »elvi kérdéseket«, hanem a kérdéses elveket akarta »tisztázni« a consilium. Csekély haladás az, midőn még csak a kérdések tisztázásánál vagyunk.

†) »Másik«-at is második helyett csak akkor mondhatni, mikor csupán két tárgyról van szó. Itt hát ez ismét soloecismus.

††) »S a« felesleges és hibás ták. Az s a »gyűjtés« után nem halik és két articulustalan rendező után a harmadikhoz sem kell articulust. E nem üti helyre az »egyk« és »másik« által elkövetett baklövést. »Ketten sétáltunk s harmadikunk előlment.«

zott, tehát szó- és szólamgyűjtést, a mit tulajdonképen kell és lehet érteni az anyaggyűjtés alatt, általános értelemben nem tehet. De igen is teheti különösen a hibás szók és szólamok gyűjtését; hanem így aztán ez, és a nyelvünkbe bécúsított visszasságok kimutatása, nem különböző két működés, hanem azon egy dolog a két végén fogva. És hogy ehhez szorgalmasan hozzá láttak, dicséretökre válik s »a méltatás jutalmát megszavazzuk« nekik szívesen. De a mi az elsőt, az »elvi kérdések« — nem »tisztázását,« mert így mint megjegyzém, »kérdéses elvek«-nek kellene állani, hanem — megoldását illeti, erre még egyetlenegy példát is bajos lenne felmutatni a »Nyelvőr« füzetekben. A ki tud kérjen szót utánam, vagy, ha a tiszt. osztály parancsolja, félbe szakasztom a mondandóimat már most és meghallgatom a czáfolatot.

— — — — —
— — — — —

E szerint hát igaza van a consiliumnak, hogy »csak fél munkát« végzett; de nem azért, hogy szerinte »a bajnak« meg — nem »fel« — »ismerése még nem orvoslás.« Nem biz' a; de az orvosi consiliumnak, nem is feladata az orvoslás, hanem egyenesen és egyedül a »diagnosis,« ha e szerencsésen sikerül, az orvoslást aztán minden diplomaticus orvos végrehajtja, mert kétféle materia medica s therapeutica nincs. Ennél fogva merőben csalódott a »szerkesztőség« midőn »elérkezettnek látta az időt, hogy hozzá fogjon a javítás munkájához,« melyre senki se kérte. Nem csak nem kérte, hanem fel sem hatalmazta, és sohasem is fogja felhatalmazni a nemzet közakarata, sem, mint az orthologus nevezi — »a magyar Cruscat« — (vajon ki haragudt volna meg inkább, ha egy dévaj szedő vagy dévajabb sors »Fruskát« helyettesített volna az új magyar orthológiába), — sem az egész tisztelt akadémiát arra, hogy a nyelvet »javítsa.« Elismerem van biz' ebben a kifogásban egy kis dévajság, némi cavillálás, mert több eszet teszek fel a consiliumról, semmint olyas merénylet forogna elméjében, de mit tehetek róla, ha ők — a »visszásságok« bírálói — maguk alkalmazzák fonákul a szavakat. Ők ugyanis a rossz szók javítását értik; de a »hibát« nem lehet »javítani,« hanem csak a hibás embert vagy dolgot s ezt csak az által, hogy a hibát el-

hagyatjuk vagy ki irtjuk. No már, akárhogyan legyen, »e végből érintkezésbe tette*) magát (a szerkesztőség), az irodalmi férfiakkal, a lapok s folyóiratok szerkesztőivel, s a tanító világgal.« Miért nem tette még a bírói székekkel, az orvosi karral, a honvédsereg tisztségével, az ügyvédek testületével, a történelmi társulat tagjaival, a nőegyletek választmányaival is? T. i. hogy teljesebb legyen a quodlibet és tarkább a stylus. De hát mindazok a felszólított csoportok mit segíthetnek a »javítás« ügyében? Ha az »anyaggyűjtés« munkájában való közreműködésre volnának felszólítva, azt érteném. Mindenesetre azonban úgy tett a Nyelvőr-Consortium, mint mikor a nagy vállalkozók (pl. vasút- s más vállalatok alkalmával) több kisebb vállalkozóknak adják ki a munkát. Ha pedig csakugyan a »javítás« munkájában akarták részesíteni az »érintkezőket,« mielőtt tették, jó lesz vala Manilius maximáját: »nec in turbam nec turbae carmina condam« nem csak megfontolni, hanem követni is. Így is azonban csak szemfényvesztés; mert a consortium csak az ő nézeteivel egyező szavazatoknak ad helyet. Erről tudok én egy nótát fűni. A Nyelvőr szerkesztője ugyanis egy nem inyre való értekezésemet nem csak elutasította, hanem engem egyáltalában kirekesztett a Nyelvőrben lehető részvétől, megszüntetvén a füzetek megküldését.

A mondottak után a »javítás« munkájában követendő eljárás programja következik. Minthogy ez a »nyelvtudomány ítélőszékének« (mint Toldy méltán nevezi) házirendje, melyet minden consortium szabadosan határozhat meg, tüzetesen nem szólok róla; hanem igen is kell szólanom az elvekről, melyek szerint itél az a törvényszék, és a melyekről az idei Nyelvőr II. füzetében ad számot a consortium.

Erről az az általános megjegyzésem, hogy mindjárt legelsőben kellett volna kihirdetni azon program helyett, melyel, ismétlem, a kívül állóknak, úgy szólva, semmi köze.

*) E végre, vagy e célból tette, lenne a helyes szólam, de »e végből« tenni azt a képet adja, a mit az, hogy: az ostort a csapójánál fogni. Úgy látszik, hogy a ragok helytelen használatát nem tartja »viszasság«-nak a Ny. szerkesztősége. De e biz' az »érintkezésbe tenni magát« sem kóser!

A törvényezikk egy főelvből és ennek magyarázó részleteiből áll.

A főelv ez: »Általában hibás minden olyan újabb keltű szó, a melynek megvonta akár jelentés, akár alak tekintetében egészére vagy csak egyik tagjára nézve is magából a nyelvből világosan nem igazolható.«

Ezután következnek a részletek s utánuk a vastag koponyájuk kedviért, kik a kettőből sem bírták felfogni a törvény értelmét, magyarázatul még egy epilógus: »a nyelvtudomány ítélő széke csak az oly újonnan alkotott szó jogosultságát ismerheti el, a melyben nem csak, hogy az alapszónak jelentése tiszta, átlátszó, nem csak, hogy a képzőnek módosító ereje érezhető, hanem megkívánja még, hogy ez utóbbit csak is azon működés végzésére alkalmazzuk, a melyet a nyelvszellem eléje szabott, s ezt a határt szándékosan sehol és soha át ne lépjük.«

Erről csakugyan nem mondaná a bizonyos róka, a mit a persona tragicáról, mert biz e nem »pulcra species«; »cerebruma« is van, hanem bomlott. Az elemzés kimutatja, hogy nem mondtam sokat — inkább igen keveset.

Törvényeziknek szabatosnak, tárgyában és céljában határozottnak kell lenni. Hogy milyennek nem kell lenni, azt bajos volna felsorolni, hanem egyet mégis meg kell említenem. Ne kövesse el a cikk maga azt, a mi ellen szerkesztve van, mint az egykori alispány rendelete, a mely is cifra teremtetéssel szalonnázva tiltotta meg a káromkodást.

No már az a pazar, gondatlan bőbeszédűség, melylyel ama főelv és epilógusa van elmondva, egyenes antipódja a szabatoságnak. A pongyolán tákolt synonymák, változó színű azonosságok e halmaza bélyegzésére, csak egy szót tudok, a melylyel, ámbár botránkoztató része az akadémia szótárában meg van, ily diszes társaságban élnem nem szabad. Ismertesse hát az, hogy tartalmát tökélyesen kimeríti ez a rövid mondat: hibás az az új szó, a mely nincs világosan értett elemekből, s a nyelv tiszta análogiái szerint alkotva. Ime a tizenöt sor elmondva háromban, még pedig úgy, hogy az eredeti szóár foglalta pozitív és negatív oldalait teljesen kimutathatni belőle. *)

*) A mi igaz benne azt én már rég megmondtam valahol, a meny-

Kitűnik mindjárt elsőben belőle a tárgy határozatlansága, mert, mi az az »új szó.« — »Hamisan idéz ön, kiáltja a consilium, mi »újabb keltű« és »újonnan alkotott« szót irtunk. — Hogy kétképp is megírták, az igaz, az a már gáncsolt redundantia rovataiba tartozik, hanem rendreutasító kifogásuk még rosszabbá teszi ügyöket. Ugyanis »új szó« egy hajszálnyival sem mond sem többet sem kevesebbet mint »újonnan alkotott« szó, s ha amaszt emlegetem, minden elfogulatlan*) magyar ember legott megérti, minden kétségen kívül, mit akarok mondani vele; holott a mesterkélts »újonnan alkotott« jelző már alkalmat ad a tanakodásra. Az »újabb keltű« pedig már jóval határozatlanabb. Egyszer a comparativus kitűnőleg, merem mondani, kirekesztőleg németes használatáért, melyet magyarban kérlelhetetlenül rosszolni kell. Aztán azért, hogy az »újabb keltű« kifejezés legott az epocha és a praescriptio kérdésért kelti elménkben. A törvényezikk írójának tehát ki kell vala tűzni az epochát, t. i. hogy Sándor Istvántól, Kazinczytól Helmezytól vagy Bugáttól fogva számítják-e a szó-keltet,**) hogy »új«-nak nevezhessük. A törvényezikk tárgya mindezeknél fogva határozatlan.

De határozatlan a célja is. Ugyanis a fölve első részében, meg az epilogus elején bizonyos új szavak hibásságáról s jogosulatlanságáról általán fogva beszél; az utóbbi végén pedig, midőn azt mondják, hogy a »képzőt« így vagy amúgy »al-

nyire emlékezem oly formán, hogy a melyik új szót a tárgyalat dologgal nagyjában ismeretes halló vagy olvasó legott, magyarázat nélkül meg nem ért, rossz. Ne tegyük azt az ellenvetést, hogy az Euklides »prismá«-ját, az egész planimetriát jól tudó görög, a Linné »pistillum«-át maga Bauhinus sem értette volna meg definitio nélkül; az igaz; ámde se prisma, sem pistillum nem voltak új szavak, hanem ismeretesek új alkalmazásai. Tovább üzés-fűzésnek itt nincs helye.

*) Ime az »elfogulatlan« is olyan szó melyet a contextusból legott megértett és készségesen elfogadott a magyar közönség. Ne mondják, hogy az »unbefangen« segítette a németül tudókat a megértésére, mert ezt magát is csak hasonló módon értjük, sőt értette meg maga a német is.

**) »Keltű«, minthogy élnek vele, nem hibás a nyelvtudományi ítélőszék táblabirái szemében, holott törvényezikkök szerint az, mert az alapszó »kelt« nem létező, »tisztá és átlátszó« nem lehet: Kelt v. költ participium, melyhez személyrag járulhat, de u, ü képző, nem.

kalmazzuk» már utasitássá válik a csupa ítélet és így nem tudni a rosszalt szavak kiküszöbölését-é vagy csak a szavak alkotásában most és ezután követendő eljárást sürgeti a törvényezik.

Nem szabatos és határozott a fölvegre azért, hogy verbosítása daczára nem egy nevezetes, »visszásság« ki van hagyva belőle. Egy a ragok és utóljárók helytelen használata,*) más a rosszul értett idegen szók fordítmányai. Az első csaknem gyógyíthatatlan nyavalya, melyet még grammatikáink és szótáraink is ápolnak. P. o. a M. Ny. szótára szentesítette a »végből»-t, felvevén kifogás nélkül ezt a szólamot: »a z m á s v é g b ő l t ő r t é n t.« Nyelvtanaink helyeslik a b i r ó u l, k i r á l y u l v á l a s z t a n i féle szólamokat, mely a »f e l e s é g ü l v e n n i« hamis analogiára kapott fel. A M. Ny. Szótárát dicsérnem kell, hogy hallgatva mellőzte. A szenvedő ige alanyának »által« utóljáróval jelelését az írók és nyelvészek olybá tartják, mintha kétség se férne hozzá. Pedig rossz, és károsan rossz, mert a passivum mellett az által az eszközt, a közbejárást**) is jelelheti s ezt a hibás alany-jelelés megfojtotta, mint a szenvedő igékkel való korlátlan élés a t a t, t e t factitivum jelentését, holott ott, mint itt csak az utóbbi az igazi. Ide tartoznak az é r t, m i a t t, v é g e t t összevissza cserélései. Lábat ad az ilyféle visszaéléseknek az a M. Ny. Rendszerében untalan eléforduló felhatalmazás, hogy ez s ez ragot vagy utóljárót ez s ez másik helyett vagy gyanánt használhatni. Ilyennek más mivelte nyelvekben se híre se nyoma. A második esetre legkiáltóbb példa a »szédelgés« »szédelgő« »szédeleg,« melyek a rosszul értett »Schwindel«-féle német szavak fordítmányai akarnának lenni. Én ennek a dolgát gondosan megvitattam a »Fővárosi Lapok« tavalyi májusi 13. számában, mire a szerkesztő

*) Elégge nem gáncsolható hibája szótárainknak az, hogy a ragok nincsenek felvéve a cikkek sorába. Éppen olyan mintha az árja nyelvek szótáraiból kihagynák az előjárókat. A nem mentség, hogy a »ragok« nem »szavak«; mert az »elvont gyökök« sem szavak, mégis be vannak iktatva a sorba.

**) »Közbejáró« igenis, és nem »közbenjáró« (M. Ny. Sz.). Mert beléjár és nem b e n e j á r a kerék-agy a tengelybe, a kard a hüvelyébe, a csavar a tokjába, a kulcs a zárba. — Beléjár hiányzik a szótárakban.

úr meg is ígérte, hogy kiküszöböli. De nem sok idő múlva nem csak újra megjelent a lapban az ominosus szó, hanem védni is megkísértette a szerkesztő, az akadémia nyelvészeti osztálya tagja, azzal, hogy a csaló maga magának is aranyhegyeket ígér s reménye megszédíti. Erre az ügyetlen mentségre persze nekem csak a példabeszédek könyve XXVI. része 11. verse jutott eszembe s mintán újabb felvilágosításomat nem méltóztatott közzétenni a szerkesztő úr, annyiban hagytam. Most is csak azért beszélém el, hogy lássa a Nyelvőr szerkesztősege, mily sok segílyt várhat a javítás ügyében, attól, hogy »értekezésbe tette magát a lapok és folyóiratok szerkesztőivel.« Nincs végre említve a főelvben a harmadik forrása a hibás szóknak, u. m. a nyelvészek hebehurgya ötletei. Gelei K. Istvánnak eszébe jut, hogy Caesar megölése roszul van mondva, mert Caesar nem »öl,« hanem »öletik,« tehát Caesar »megöletését« kell mondani és írni. Neki ül s értekezést ír a dologról, maga is példával megy elől s ma már el van árasztva irodalmunk a szenvedő értelemre facsart t a t-os t e t-es nevekkel, melyek pedig igazában egyről egyre factitivumok s az élet nyelve csak is így él velök.

Azt hiszem eleget mondtam a rostába vetett főelv dologias jellemzésére, és átnehetek a formalis oldalára, t. i. az utoljára említett negativ követelményre. E tekintetben is megőrem egy karczvonással. Micsoda orczával ülhet fel a nyelvészet triposára — itélni eleveneket és holtakat — olyas valaki, a ki nem mondom a stylisticának, hanem a közönséges syntaxisnak ezt a trivialis, de áthághatatlan szabályát: »conjunctio conjungit similes casus et similia verba,« nem ismeri, vagyha tudja, nem alkalmazkodik hozzája? A kérdés eldöntése végett, kérdem másodszor: ismeri vagy követi-é azt a szabályt az epilógus írója, a ki a n e m c s a k — h a n e m kapocscsal a legkülönműebb szavakat köti össze? Ime, a »hanem« a »megkivánja« ígére vonatkozik, a kétszerezve megelőző »nem csak«-nak nincs ígéje, a melyre vonatkozzék, mint »az ember fiának, a hová fejét hajtsa.« Vonatkozhatik ugyan háromféleké is, — az ember nem tudja melyikre, mi már magában is elég nagy hiba, — t. i. a közelebbi »nem csak« ezekre: »a képzőnek,« értelemmódosító ereje; »érezhető« de ezek nem ígék,

azonkívül semmi lehető synallagénál fogva sem felelnek meg bármi távulról, a »megkívánja« ige eszméjének. Olvassa el ezután a szellőztetés után akárki a szóba vett epilogust, majd meglátom akad-e valaki, a ki construálni bírja. És aztán ilyen emberek akarják a magyar nyelvet »javítani!« »Mit Gefühl! ihr Hallunken!!« mint az egykori karmester kiáltá a bandájának. Tudnék én ebben a németül gondolt és magyar szókkal töredezett főelvben még egy falka apróbb hibát kimutatni, de feleslegesnek tartom és bevégezem a tárgyalását egy általános megjegyzéssel. Erre pedig különös figyelmeket vagyok bátor kikérni.

A Consilium főelve követelményei szerint, nem ez vagy amaz új szó, hanem kivétel nélkül egyáltalában minden istenadta új szó hibás. És így a kérdéses törvény szerint új szót csinálni éppen nem szabad, és ha annak a törvénynek visszaható ereje van, mint az epilogus első fele gyáníttatja, minden szót, a melynek csak újság szaga van, irgalmatlanul el kell dobnunk. Mert lám, a mely szónak »alapszava jelentése tiszta, átlátszó« — egyszerűen magyarul mondva: mindenki tudja, érti, — és a melynek egyszersmind »a képzője értelem módosító ereje érezhető« . . . és »azon működés végzésére van alkalmazva, a melyet a nyelvszellem eléje szabott« az ilyen nem új szó. A ki chez a névmellékhez »szelid« legelsőben ragasztotta a »ség« képzőt, éppen úgy nem alkotott új szót mint az az idegen, a ki egy bizonyos szóhoz, melynek pl. accusativusát még nem hallotta t. betűt ragaszt, vagy mint a ki a hágsál, rágsál, példájára »vágcsál«-t alkot. Ez mint amaz nem új szerzemény, hanem a nyelvnek tős-törzsökös birtoka és mielőtt valaki csinálta volna, virtualiter meg volt a nyelvben. Nem is új találmány. Az a »squatter«, a ki Austráliában egy, ekével soha sem érintett darab földet Angliából hozott ekével felszánt és búzával bevet, nem követeli magáról, hogy új nemét találta fel a gazdaságnak. Ha pedig az így keletkezett szókra is kiterjesztjük az »új« nevezetet, úgy mindnyájan, a kik valaha tollat fogtunk a kezünkbe, sőt akárhány jeles szónok is mind szócsinálók vagyunk és voltunk. A halotti beszéd írója is csinálhatott ilyes új szót; Pázmán, Káldy, Faludi Ferencz, Bornemisza s ki tudja még hányan ezrével csinálták őket,

pedig nem voltak oly szerencsések, hogy a Nyelvőr codexéből tanulhatták volna meg, hogy kell alkotniok. És csinálja végre mindennap a közélet, még a társadalom — nem tudom miért — alsónak nevezni szokott rétegeiben is. A »hirverőt« persze hogy nem ismerné el létezésre — bocsánat — »megvanásra« jogosítottnak a Nyelvőr-consortium.

Hanem tisztelt consilium és »nyelvtudományi magas ítélőszék!« tekintsük más oldalról is a dolgot. Van Kölcsénynek egy novellájában, meg valamelyik angol regényben rajzolva egy bíró, a kinek az a maximája, hogy quilibet praesumitur malus, donec probetur esse bonus; a ki soha sem aggódik azon, hogy egy ártatlant megtalál bűntetni, de a kit szerencsétlenné teszen még a gondolata is annak, hogy egy bűnöst eltalál szalasztani. Megvallom, hogy én a Nyelvtudományi szék bírót egyenkint annak a büntetésre éhező bírónak képzelem s ennél fogva nagyon sajnálom, de kénytelen vagyok azzal a tudósítással búsítani, hogy vannak a magyar nyelv szavai közt nagy számmal oly akasztófa-virágok, a melyek az Itélőszék feljogosítása nélkül is »megvultuk«-nak — a világért sem mondanám létöknek — örvendenek, járnak, kelnek, élnek és uralkodnak. Nem is biztatom, hogy ha mind Arbuezekből állana is a consortium — szeretném ha köztünk is támadna egy Kaulbach, a ki lefesteré a nyelvtudományi ítélőszéket — nem kecsэгtetem, mondom, azzal a reménnyel, hogy bécsiپی őket; sőt a per alá fogottakat is elszalasztja, mert azok oly formán vannak a magyar közönséggel, mint Offenheimer a bécsiekkal, vagy a Bach korszakában a szegény legények a néppel. E szerint: rakpart, raktár, idény, vigarda, szálloda, szivély, szivélyes, gyermek-menhely, honvédmenház, szellemdús, kenetteljes, vizbő, miután, ural s. a. t. valamennyi a Nyelvőr-consortium körme közzül mind megmenekülnek. Pedig bizony kár, mert van egy néhány köztők, a mely ha kerékbe-törést vagy akasztófát nem is, de »akolbúlitás«-t mindenesetre megérdemel.

És ezt a kárt a magát tribunállá constituált consilium maga okozta, egy felől mivel programmja helytelen, czéltalan; másfelől minthogy eljárása sem részvétet gerjeszteni, sem hatást elé-

idézni nem bírt, sőt ellenszegülést, ellenszenvet keltett széltnében. Azonkívül ítélete nem egyszer igazságtalan vagy részrehajló.

A mi a program helytelenségét illeti, azt általán fogva kimutattam s elemzését tovább nem is folytatom, mert a már említett részletező pontok csupán csak szétszaggatott helyei a főelvnek, s csak annyiban szolgálunk magyarázatára, a mennyiben példákkal illusztrálják. Hanem megmondom mit tartanék én helyesebb elvnek a fennforgó ügyben. Rövid lesznek, tessék meghallgatni.

A mily gyarló érv a »verba valent sicut nummi« és a »bevették« egy rossz szó mentegetésében, éppen oly tagadhatatlan, hogy számtalan új szó idővel úgy meghonosodik az irodalomban, némelyek a közéletben is, mintha Álmossal hoztuk volna Lebediás tartományából. A fölkapásnak két főoka van. Egyik az, hogy úgy szólva internationalis viszonyoknál fogva, még, kivált a fordítók kényelmére, szükségét pótol. Másik a divat. Egy praescriptus író, ki bizony nem mindig nyelvész, még ha az akadémia első osztályában foglal is széket, megkedvel egy új szót, használja s ekkor minden ember, a ki tollat forgat vagy nyelvet perget, szintugy nagyvilági kötelességének tartja vele élni, néha szükségtelenül is irányába behurczolni, mint a nők kor szerint crinolint, uszályt, tunique-t, kontyot vagy csákót viselni: szóval, a szó vagy szólam divatossá válik. Az utóbbiban az a jó, hogy a divat természete szerint változékony, a mint jó úgy el is megy és másnak ád helyet; de mind a két esetben fontos és sikerrel biztató maxima az, hogy: »principiis obsta«!

Ezeket megfontolva én a szavakat két rovatba sorolom. Az elsőbe azokat, a melyek a nyelv kétségkívüli analógiáinak szembeszökőleg vagy könnyen kimutathatólag ellentmondanak, a többbit, tehát teketória nélkül mondva, a nem olyanokat, mind a másikba. Látni való hogy e bizony nálunk is, hála a magyarok istenének, nagyon egyenetlen két osztály, de éppen azért pislog a remény, hogy azzal az első valóban csekély csoporttal diadalmasan megküzdhetünk. Pislogónak mondtam a reményt, mert erre a küzdelemre egyetértés, de nem cotteriai, clique-i,

kigyókö fuvó,*) hanem a szakemberek országos, nemzeties egyetértése kell, melynek eléteremtésére csakugyan nem bírnék tanácsot adni. Azért hát előadandó ábrándos eszméimről bocsánatot kérek.

Én a képzelt küzdelemnek két czélját látom. Egyik a valódi és meglevő rosznak elenyésztetése, a második az ezutáninak megelőzése. A küzdelem módja pedig a reábeszélés, nem csak az okok és érvek ágyúival, hanem a gúny apró tüzelésével is. Folytassuk pedig ernyedetlen kitaratással és tart-suk szemünk előtt azt az aranymondást, hogy az ismétlés a rhetorikai figurák legelseje.

Ily czéllal, ily móddal törekedjünk a nyelvünkbe belépő-d-zott szavakat, a melyek az első osztályba tartoznak, nem tekintve régi vagy új voltukat, irgalmatlanul kiküszöbölni. Arra sem tartom szükségesnek tekintettel lenni, hogy a kivetendő szavak helyett másokat ajánlgassunk; hadd vesszen a rosz okvetetlenül, feltétlenül. Hisz az operáló sebész sem gondoskodik falábról, mikor az életet végveszélylyel fenyegető nyavalyás tagot eltávolítja. Aztán nyelvüket tudó, művelt írókkal lesz talán valaha dolgunk, a kik bírnak gondoskodni szükségük kielégítéséről. Hanem, ha kezünk ügyiben van a nyelvben már meglevő szó, vagy szólam, mely a kiküszöbölt helyét pótolhatja, erre a közönséget figyeltetni jó lesz ugyan, de hogy maguk a küzdők elegyedjenek helyettes szó csinálásába, tanácsosnak nem tartom. Nekik nem szabad a tekintélyöket veszélyeztetni.

Az első rovatba nem tartozó szavak pedig, akár ütik a mértéket, akár nem, ha már egyszer praescriptio szól mellettök, hadd örvendjenek létöknek és népszerűségöknek. Ezekre nézve én osztozom Toldy véleményében, hogy lassankint »elbuknak maguktól, elejti a nemzet nyelvérzéke«, kivált ha az illetők füle amaz első osztályu szörnyetegek kipusztultával finomabbodik. Számuk pedig nem szaporodik, ha közegyetértéssel megegyezünk abban, hogy kifogás alá — még a consortium értelmezése szerint is — jöhető szók alkotását

*) A »kigyókö-fuvás (Conspiratio és »kigyókövet fúni« (conspirare) nincs a M. Ny. Sz.-ban.

ezutánra nem ajánljuk és épen úgy fogjuk érvekkel és élczekkel üldözni, mint az első osztályba tartozó eddigieket, kimutatva egyszersmind minden alkalommal, hogy az illető szó készítésére kényszerítő szükség nincs és hogy azt a mondatot, melynek szolgálatjára készült, erélye és szabatosága legkisebb csökkenése nélkül eddigi szókészletünk segélyével kifejezhetjük. Ezzel, uraim, tartozunk édes anyai nyelvünknek és sürgeti az iránta való kegyelet.

Hátra van még, miért mondtam az előbb a Nyelvőr-consortium eljárását sikertelennek, sőt eltaszítónak. Ennek, t. hallgatók, csak egy, de elégséges oka van. A zsarnokságot mindenki gyűlöli, nem csak a tethben gyakoroltat, hanem az akaratát, a hatalom nélkül pezderkedést is. Én, maga magát önkényesen constituált, államtól vagy alkotmánytól fel nem hatalmazott, el sem is ismert törvényszéknek a statisticában és historiában — ha rosszul tudom, talán tisztelték meg jelenlétükkel II. osztálybeli tagtársaim is, kérem igazítsák ki hibámat — egy önkényes törvényszéknek, mondom, csak két példáját tudok, a »Vehmgericht«-et és a »Lynchlaw«-t. Hogy melyikkel érzi magát rokonosabbnak a »Nyelvtudomány ítélőszék«-ét személyesíteni akaró consortium, azt ő maga határozza el; de semmi esetre a »zsarnoki« czímet nem repudiálhatja, — nem épen lehetetlen, hogy még örvend is neki. Azért hát bátran nyilvánítom, hogy valamint zsarnokias a felállítása, zsarnokias a codexe, épen úgy zsarnokiasak az ítéletei.

Mielőtt ezek közül egy néhányhoz hozzá szólanék — nem mint apellatorium forum, mert úgy a consortium bűnében osztoznám; sem mint feljebb hivatkozó ügyvéd, mert úgy a tiszt. osztályt ültetném velök egy asztalhoz, mi ellen, mint osztály, bizonyosan tiltakoznék, hanem csak mint egyszerű kritikus, — három dolgot kell megjegyeznem általánosan.

Az ember feltenné, hogy egy tudományos széknak érzéke van a rend iránt és esze a körülmények puhatóló felfogására. Mind a kettő azt követelte volna, hogy nyelvünk szellemét legkirívóbban bántó szavakat és szólamokat fogjon perbe a consortium. De ezt a világért sem tette, sőt mindjárt legelől olyak ellen fenekedett, a melyek, úgy szólva, még a kutjának sem vétettek s azután is csak elvétve jött egy egy — fel-

jebbi osztályozasom szerint első rovatba tartozó — vádlott s ezekről el volt már, ha nem oly nagy garral is, mondva minden, a mit ők allegáltak. Ha a nagy hünyösöken kezdik vala, hinni való, hogy a közvélemény hajlandóbb lett volna figyelemre méltatni törekvésöket.

Mivel hát e szerint a második roppant osztályba marokoltak, oly óriási, oly végére hajthatatlan munkához fogtak, hogy ha Borsszem Jankó — tudják melyiket értem — vagy a Psychet megmentő hangyasereg segitené is, soha vele készen nem lennének.

Nem kell vala, harmadszor a francia terrorizmus tribunáljait, hol vád és guillotine alá esni mindegy volt, követni, hanem olykor olykor, kegyelmet, ha szinte feltételelesen is, osztogatni. E szép lett volna tőlük.

És most lássuk a verdicteket.

»1. *Rakpart*. A r a k p a r t-féle »szóösszetételek«, csak eddig bíráni olvasni, mert két dolog nevetésre fakasztja. Diogenes egy ház ajtaja felett e szöveget olvasva: »ezt a küszöböt egy gazember se lépje át« azt kérde, hogy hát a gazda hol jár bé? Az alkalmazás mindjárt következik, hanem előbb a másik dolgot. Jókor a zsarnokság kell, hogy uralkodjék abban a jeles consortiumban békéféle úgy mint kifelé, hogy egy oly tevékeny és tekintélyes tag, mint Volf György nem nyerhette ki a szerkesztőségtől annak a »magyar nyelvőr«-féle előtte oly gyűlöletes constructionnak, »rakpart-féle szóösszetételek«, megváltoztatását! Mert hogy észre nem vette volna, egy oly éles szemű »ítész«-ről, a ki olykor azt is látja, a mi nincs, nem tehetem fel. Visszatérve Diogenesre, — azt állítja az illető cikk, hogy a r a k p a r t-féle compositumok . . . »merőben ellenkeznek nyelvünk természetével.« Tüstént meglátjuk, hanem addig azt kérdelem hogy, hát ez a compositum »szóösszetétel« egyezik-e nyelvünk természetével? Hisz erre még egy itt levő tisztelt tagtársunk, a nyelvújítás tüzes vedője sem tudott kérdésesre több analogiát idézni, mint a »szembekötösdi«-t. E szerint hát gyakorlatával maga megbuktatja elvét az ítélőszék. De nem is áll az az elv, úgy a mint mondva van, mert a »r a k p a r t-féle« petitio questionis, elvnek pedig a logica ellen véteni nem szabad, ha teszi, maga magát fojtja meg.

Helyesen fejezve ki azonban, t. i. hogy kétségtelen igetörzseket, melyek csak is azok, compositióra használni nyelvünk természetével ellenkezik, az áll. Ezt így az orthologus (T.) dohógása sem dönti meg, bár egy lapot pazarlott vitatására, melyben a dolog logikai nyitjára vélt találni, de én egy adag fogalomzavart látok, s a »logika« csak távullétivel érezteti magát benne. Nem hogy másokat felvilágosított volna, de maga sem birt tisztába jöni vele, minek szembetünő bizonyítéka, hogy a »láthatár« t helyesli, a »vetgépet« kárhoztatja. Mi a különbség köztök, annak ember nem megmondhatója. Mindezek után ama javított elv alá eső szokat az első osztályba soroznám, a kétségeseknek pedig megkegyelmeznék, de példájokra újabbak alkotását nem ajánlanám. A »r a k p a r t«-ot ennél fogva bántani szükségtelen, úgy bántani pedig, mint a consortium, badarság. Mindenfelét összevissza beszél, kerülgeti a tárgyat, mint a macska a forró kását, de hogy a »rak« kétségtelen és kirekesztőleg igetörzs volna, meg sem kísérti bizonyítását. A töltelék feesezésben pedig sok jelességre bukkanunk. P. o. »figyelem kívül hagyván,« mihez nem szükség szólni; »Fahrwerk«; »Fahrweg«-et és Fuhrwerk«-et ismerek, de az idézett szót a német sem, valamint a magyar nem a »ballépés«-t, a milyenben soha sem ficzomodott ki senkinek a lába. — »F e n« főnév, él Pest megyében, , »Add ide azt a f e n t!« holott biz' a csak a fenkő kényelmes megcsonkítása, mint a fenkő a fenőkőé. Így lett a »piszkáló fá«-ból is »piszkafa« s ebből »piszka« s a »piszkál« ige nem »gyanított,« hanem szült »piszka« főnevet.« A »kapa, kapál« hamis analogia. A »választ«-ban (trennt) sincs meg a »válasz« hanem mind a kettő egymástól független sarjadéka a »vál« gyöknek mint »szakasz,« és »szakaszt« a »s z a k nak.« Végre a »dugaszt, dugasz összevetésével« ismét maga alatt vágja le a fát a r a k p a r t üldözője, mert mind a kettő csinált szó. Tetőpontját éri a badarság a rontást követő építésben, vagy inkább építeni akarásban. Ez abban áll, hogy a »rakpart« helyett »r a k o d ó«-t ajánlanak. Nem tudni melyik nevetségesebb, az ajánlat-é vagy az ajánlás modora. A »tanácskozmány,« írják »a francia szó jelentését nem véve figyelembe, az új megnevezésben csupán csak a helyi viszonyokból indult ki.« — Elmélkedjünk csak egy kicsit

rajta. Egy idegen szót lefordítanak, újan alkotott szóval, magyarrá. A consortium az új szót hibásnak nyilvánítja. Helyette más t, tehát amaz idegen szónak más fordítását akarja ajánlani, de ennek alkotásában »nem veszi figyelembe« az idegen szót, az eredetit. És mégis az ajánlandó gyártmányt »új megnevezésnek« mondja; de hát mit nevez meg újra? Midőn egykor Rómában »Dido« daljátékot Dido nélkül adták elé, alig lehetett furesőbb, és ha a consortium, mint mondja, »elvéhez hű,« az elv, melyet nb. nem tudunk, miben áll, még sültlenebb lehet, mint az eljárásuk. Halljuk tovább.

»Budapesten azonban a folyó két mellékének több része is van annál, melyet a német ajku polgárok quai-nek neveznek; ezeket is szem előtt kellett hát tartania; . . .« — Ezt construálja valaki!! Mire vonatkozik »azonban.« Mire a »része is.« Mire az »annál?« Mire a »melyet?« Mire végre az (ezeket) is? (E második »is«-re nézve megjegyzem, hogy ha e lenne az előzmény: »a francia quait is szem előtt kellett tartanunk,« erre természetesen következnek a »német ajku polgároktól quai-nek nevezett részeket is.« De az előzmény az, hogy a francia quait nem vették számba; s ezután a consequens: *hanem* ezeket kellett.) Ez a vájudás; most jön már az öttagu szülött:

»1. A folyóval érintkező száraz részek neve *part*; pl. Duna part, budai part, pesti part.« A part értelmét minden magyar tudja, s minden alkalmazásaiban, jelesen a például felhozottakban is széltilben használja. Mi végre kellett hát ajánlani? Nem tudják úgy-é? No hát megmondom én. Azért, hogy ezentúl a Margit szigetét is bizvást nevezhessük *part*nak; mert tagadhatatlan, hogy az a sziget »a folyóval« köröskörül »érintkező száraz része« Budapest territoriumának.

»2. A partnak egyes, hosszában elnyúló részei . . . sat.« Dologiasan azt kérdem, van-é *part*nak nem »hosszában elnyúló« része, miután minden, a mi part, hosszában nyúlik el? Egyébaránt ezt a pontot is mindenki tudja s szerinte beszél és ír.

»3. A házak előtti kövel szegélyezett rész e sajátságáról *kőpart*-nak neveztetik, s ez a francia quai.« — Minthogy a neologia csak ezt, és semmi egyebet nem ért a »*rakpart*«

alatt, elég lett volna az egy *köpartot* ajánlani. De ezt sem csak »ajánlja,« hanem reáfogja hatalomszóval, hogy így »n e v e z t e t i k.« Azonban sem ajánlásnak sem parancsnak nem ér egy batkát, mert a definitio egy tekintetben igen tág, másban igen szűk. Akárhány helyt meg van, hogy a házak előtti járdák az utcza színvonalánál feljebb emelve és a porondtöltés kövel szegélyezve van, tehát ez is: »*köpart.*« Tehát igen tág. Másfelől: tengernek, folyónak, tónak számtalan helyt van nem embertől, hanem a teremtőtől — bocsánatot kérek a positivistáktól és ultradarwinistáktól, — a természettől alkotott *köpartja*; ezeket a 3. pontbeli értelmezés kirekeszti; következőleg igen szűk. A *rakpart*, mely rakott partot jelent, a mondott nyavalyákban nem sínlik; tehát, mint második osztályba tartozó, maradjon.

»4. A köpart alatti mélyebben fekvő rész, a melyen a ... rakodás munkája megy véghez« (nem »megy« biz' a, ha nem hajtják) »... a *rakodó* nevet kapja.« — Az a »köpart,« melyet ez a pont emleget, egyáltalában nem is part, mert hiszen az, mint külön rész, nem »érintkezik a folyóval.« Ezzel megint maga alatt vágta le a fát a consortium. A *rakpartot* ez a gáncs nem bántja, mert a »tanácskozmány« tolmácsának e pontban nevezett köpartja és rakodója együtt teszik a *q u a i - t*, mely itt nem egyszerű, hanem terrassirozott rakpart. Egyébaránt a járulék hibáitól megtisztítva s budapesti specializálása alól felszabadítva ez az egyetlen elfogadható ajánlata a consortiumnak, a miért azt mondom neki: »köszönöm zsidó, hogy megtanítottál mert már most tudom, mikép fordítsam magyarra a — francia *e m b a r c a d è r e - t*.«

»5. A rakodó azon pontjai, a hol a hajók rendes állomásukat tartják, *á l l o m á s*.« — Náluk nélkül is tudtuk, csak hogy nem szorítkoztunk vele s ezután sem fogunk a budapesti rakodókra. Különben e pont stylusa kritikán alól van és nem vesztegetem az időt sem hibái kimutatására sem igazítására. Hanem minthogy, a ki figyelmesen elolvassa, nem fogja megérteni, megmondom, mit akart, legalább mit kellett volna kifejezni a tanácskozmány referensének: »A rakodó a mennyiben a hajók mellette megállanak, *állomás* is.«

Igy vall fényesen kudarczot a legelső ítélete a »Nyelv-

tudomány székének.« És, ha azt részben a referens ügyetlenségének tulajdonítjuk is, miután az illető cikket a tanácskozmány magáénak, a maga nevében irotnak ismerte el, sem igen korán sem hebehurgyán nem ítélünk, midőn kimondjuk, hogy oly társaság, melynek irálya oly gyarló, oly teli hibával, melynek logikája oly fonák, a magyar nyelv javítását, ha pirulni tud, el nem vállalhatja; a nemzet közvéleménye pedig a javítás nagy munkájával meg nem bizza s rendeleteit, ha még nagyobb trombita szóval hirdeti is, el nem fogadja.

Még néhány cikket hadd porozzunk ki, nehogy beléjük essék a moly, mely nagyon mulatságos olvasmánytól fosztaná meg az utókort.

A rakpart után a *raktár* kerül a csávéba. Első tagjával elbánnván, most a másodikba akad belé. Miért miért nem, bajos kitalálni, talán a mitgefangen, mitgehangen kedviért. Az eredmény az, hogy dobjuk el s mondjunk helyette egy esetben csupa *tárt*, másban *tárházat*. Az esetek megkülönböztetése oly esetlen, a milyet csak várhatni az eddigiek után. Nem is untatom elemzésével a t. osztályt, csak annyit mondok, hogy *raktár* helyett kirekesztőleg *tárt* ajánlani olyan, mintha azt javasolnák, hogy *mén-ló* helyétt ezentul mondjunk csupán »*lovat*.« Elég érthető, nem magyarázom tovább. A mi a *tárház*-at illeti. Ez régen nálunk, mikor a »magazin« egy egész házát elfoglalt, jó lehetett s ma is használhatni hasonló esetben. De most, tegyük, egy pesti házban, a lakókon, boltokon kívül van egy s több raktár is, és így e furcsaságot kellene mondanunk, hogy X*** kereskedő tár há z a a Kecskeméti há z ban van. A *raktár*-ra hát ez idő szerint szükségünk van, s azért igazságtalan támadások ellen védenünk kell.

Venio ad fortissimum. »A kik az *ny*-el való képzést« — írja a szék jegyzője — »megkezdték, mint a legtöbb esetben, úgy ebben is a pusztá találomra építettek; látták, hogy van kemény, sovány, ráfogták hát, hogy lehet szerény, korány stb. Azzal, hogy kem-e a tő, vagy keme, vagy kemé, azzal édes keveset törődtek, elég az hozzá, azt tartották, hogy rimet képezzen egy pár szóval.« Kérem a figyelmet a tizenegy utolsó szó gyönyörűséges gyöngyalak fűzésére. Azt akarja velők mondani, hogy: »(keveset törődtek) csakhog y ri-

meljen egy pár szóval.« (Agnosco stylum Budenzianum!) De akárhogy is volna írva, szófia beszéd, saját tudományában való járatlanság még csak nem is sejteni: 1) hogy az egész nyelvtudomány az induction és analogián nyugszik; 2) hogy az inductio működése s az analogia ismerése kétféle, u. m. tudós és ösztönszerű. Ezt az utóbbit nem kell »taláalom«-nak rágalmazni. Tévedni, tévedhet mindenik de — (Cicero ismeretes ötletéig*) nem is menve) — ha tévedés és tévedés közt kell választani, inkább tartok az ösztönszerűhez mint tudóshoz. Az pedig természetesen csak az illető nyelvet anyja tejével szopott egyén birtokában lehet. Aztán meghamisítja a dolgot körülményeit is a rágalom kétképpen; mert hogy előbb a kisebbet mondjam el, nem a költők kapták fel rím kedviért az *ny* képzőt, hanem a tudomány képviselői, s aránytalanul leg-sűrűbb használatát a műszókban látjuk. De másodszor, a mi földolog, azok a fitymált neologusok nem hasogatták ugyan az egeket azzal a, mint kakas a trágyadomb tetején, berzenkedő modern philológiával, de bizony oly szamaraknak sem kell és szabad feltüntetni őket — mint az idézett passus teszi — hogy adjectivumok analogiájára alkottak volna substantivumot. — (E még hamarabb kitelt volna tudós philologustól.) — Van ugyanis elég kétségtelen főnév, melyek mintául szolgálhattak. Ime egy falka, a melyet a M. Ny. Sz. bevezetéséből jegyeztem ki: dohány, edény, foszlány, gödény, ködmöny, kötény, leány, legény, lepény, mokány, pagony, savany, szakmány (székelyesen: szokmány), szigony**), takony, vágány, zsivány. Ha

*) Malo cum Platone stb.

**) P. Thewrewk Emil »Helyes magyarság elvei« című díjnyertes művében — (melyben épen csak »elvek« hiányzanak: Dido, Dido nélkül, ámbár eruditio quantum satis), — a 8. lapon nagy philologiai apparatussal akarja megbizonyítani, a miről előlegesen azt deklarálja, hogy »kétséggkívül« igaz, t. i. hogy »szigony« egy a régi σιγών-nal. Bizonyítéka kritikájába itt nem elegyedhetem, hanem csak arra kérem, olvassa el Th. előítélet és elfogultság nélkül figyelmesen a Thesaurus Gr. L. legújabb kiadásában a Σιγών, Σιγώνρι és Σιγώνρις cikkeket, s reményilem meg fog győződni, hogy kár volt nem venni számba az új philologia maximáját, mely szerint a nyelvészeti kutatásokban mindenek felett kell őrizkedni a teljes hasonlatosságtól. Azért én is tartózkodva mondom ki, hogy

egy pár közülök állított kifogás alá jöhetne, de marad elég, a mely megbizonyítsa, hogy sokkal több esze volt annak a ki ezeket substantivumoknak nézve, mintául vette, mint a »tanácskozmány« anonymus notariusának, a ki azokban az *ny*-ekben »diminutiv képzőket« lát s ezt a hámulatos felfedezést a philologia legújabb vívmánya gyanánt fitogtatja (6. l.) Nem csak, hanem annak az alapján elvet is állít fel, azt t. i. hogy »holt képzővel többé« (germanismus) »nem képezhetni szavakat.« Higyje el anonymus, hogy halottakat életre hozni nagyobb érdem, mint elégtelen béléatással és tökéytelen felfogással itélni eleveneket és holtakat. De ha szinte helyes lenne is az az elv, a jelen esetre alkalmazása végett elsőben meg kellene mondani: mi az a holt képző? — másodszor megbizonyítani, hogy az *ny* holt képző. Az értelmezésben úgy megszorulna nem csak a referens, hanem az egész consortium mint »a recsenyédi kuvasz, mikor kilenczet fiadzott«, s utoljára is csak azt a circulust hozná világra, hogy »holt képző az, a melylyel nem képezhetni szavakat.« A második az elsőnek eldöntésétől függvén, egyelőre csak ott áll a dolog, hogy mind a kettővel adós maradt, mind a tanácskozmány, mind anonymussa, és így az »idény« még eddig elé guillotinirozva nincs.

Nem levén hát meg a feltétel; »le roi est mort, vive le roi« nincs is szükség az idény helyet más szó ajánlatára s ez a formális érv már maga elég volna, az »ivad« megbuktatására. De mivel vannak, a kik ezt divatból felkapták, szükséges tüzetesen is hozzászólni. Azt írják, hogy »az egyáltalában vagy csak kevésbé ismert szavak épen ismeretlen jelentésük-nél fogva, a legalkalmasbak valamely új fogalom kifejezésére.« Ime, azon toll, — »ugyanazon«, pleonasmus, — azon toll mondom, mely a holt képzők felelevenítését tiltja, most »holt szó felelevenítését« ajánlja. »Igen de e nem contradictio«, vitatja, »legfeljebb contrarium, s ezekre a principium contradictionis nem terjed ki.« — Világos ellenmondás, uram,

s z i g o r u, s z i g e t, s z i g o n y szavakat azon egy gyökre vihetni, melynek alapfogalma a görbülés. Különböztetve mi kötné össze e két szót: megszegni a kenyeret és megszegni a törvényt,

mert ivad állítólag magyar szó, s felélesztésével a képzője is, tehát az, a minek felélesztése tilos, felélesztetik. — »Igen de, nem is holt szó, mert hiszen az is meg van írva, hogy régi s egyszersmind tájdivatos, tehát élő szó.« — Úgy hát a motívumban van az ellenmondás, mint a mely azt a szót, »nem, vagy kevésbé ismeretesnek,« és így holtnak vagy haldokló-nak jellemzi. Még más, a valót hazudtoló ellenmondás is van a motívumban, az t. i. hogy az »ivad« új fogalmat jelel. Úgy de az »idény« mely helyett ajánlják nem »fejez ki semmi új fogalmat« mivel tökéletes synonymája az évszaknak, melynek a helyét foglalta nagyjára el, s ezt csak a tavasz, nyár, ősz, tél jelölésére szorította. Ezek után nem lep meg az elébbi contradictiókat magában foglaló következtetés sem: »Ennél fogva — nem tudjuk az egymást czibáló jellemzések közül melyiknél fogva — »a saison magyar aequivalenseül az *ivad* szó ajánltatik mint a *saison*-nak jelentőseleg teljesen fedező« — ismét nem tudjuk, mit »fedező?« pedig »fedez« a magyarban kiható ige — kifejezője.« Meg kell adni, hogy a mit ajánl a consortium, ugyancsak hathatósan ajánlja, de nem éri meg vele, hanem a gyarló eszűek kedvéért még egyszer elmondja, hogy: »e szó elékerül párszor a régi nyelvmlékekben, azonkívül maig is él Komárom megyében és Szeged vidékén e kifejezésekben: »erdőirtás *ivadán*, gyapjunirás *ivadán*, éjszakának *ivadán*.« Most már szeretnők tudni a nyelvmlékek melyikében és micsoda szólamokban fordul elé az a vad . . . akarom mondani »ivad«? hogy mi is vethessünk hozzá, mit jelenthet. De erre ők nagy fennyen azt felelik: »mi bajuk vele, hiszen már megmondtuk, hogy oly szó kell nekünk, a mely semmit se vagy alig valamit jelentsen.« — Igen de sürgetjük, honnan tudhatjuk vagy bizonyosodhatunk meg felőle, hogy Szegeden vagy Komáromban oly értelemben használják, a milyenben a régi nyelvmlékekben fordul elé? Erre megint ilyes felvilágosítást várhatunk: »Mit? Hát még patvarkodnak? Kétkednek tudományunkban? Nem hódolnak tekintélyünknek? Csökkentik hitelünket? Nem oda Szeged! Nem oda Komárom!! — Budenz szerint idiomaticum unicumok analogiájára szólamokat gyártani szabad. — »Megmondtuk kétszer is, hogy úgy van, s azzal, punctum!!!«

No hát erre engedjék, hogy én egyedül feleljek. Hallja és szedje a begyébe a consortium, hogy az az *ivad* nem magyar szó, rosszabb a vigardánál, sőt nem is szó hanem csak összeállított négy betű, a mely meglehet nem is így és minden bizonynyal nem »saison« értelemben létezik a nyelvmélekekben. Szeged és Komárom vidékén sem hallotta soha szavavevhető, t. i. olyan, a kinek füle lett volna a hangok- és értelme a jelentés tiszta és kétségtelen felfogására.*) Az elsőben azért kétkedem mert ha »ivad« az »évad«-nak phonologiai más formája, úgy az *i* nem lehet rövid benne. A másodikban azért, mivel sem az »erdőirtásnak« sem az »éjszaká«-nak nincs saisonja. Még azt jegyzem meg, hogy »évad«-ot sem hallottam senkitől, hanem é v o d á - t e szólamban: éjnek évodája. De hogy mit tett, az én kezeskedöm sem bírta megmondani. Denique itt a keztyű, tessék felvenni, állok akármikor eléje!

Nem élek vissza türelmével t. osztály! Azt vélem elég bővön és világosan ismerttettem a Nyelvtudományi ítélőszék elveit és eljárását, fentartva magamnak, hogy minden gáncsolt, üldözött szavára s érvelésére lassan lassan megteszem észrevételeimet, ha számos lapjaink valamelyike elég merész

*) Még e két kellék is csak úgy nyújt kezességet, ha huzamos tartózkodás és a néppel való gyakori közlekedés segíti működésüket. Afféle sebbel lobbál való utazás, futtában felkapás csak tévedések termékeny szülője. Ex tribus disce. A »s z i g o r u« mint tájszólás, (ha 5—600 □ mfnyi területet »táj«-nak nevezhetni), hitványt, soványt, töpörödöttet, zsugorodottat, zsugorit, szóval miserabilist teszen, új irodalmunk nyelvén = streng. Emélfogva: »szigoru tél« Erdélyben »silány telet« (a mi télnek rossz), az irodalomban »hideg, zordon telet« tesz. Új irodalmat mondék, mert hiszen Toldy is bevallja, hogy a »régiek sőt Baróti Szabó és Sándor J. is csak miser stb értelemben ismerik« »Agyafurt« a székelyeknél »együgyüt, jelesen értetlen, nehéz felfogásut jelent, és ime a M. Ny. Sz. szerint: »a g y a f u r t, a. m. furfangos eszü, ravasz, alattomos; továbbá makacs, önfejű . . .« Az első világos ellenkezője a honi értelmének és ha a székelyek közt használná abban valaki, nevetéses qui pro quo-k erednének. A másik csak következménye lehet az elsőnek, a mennyiben az értetlen ember capacitálhatlan és makacsul ragaszkodik véleményéhez. — A göcseji utazó és nyelvkuató — nincs miért megnevezem, hiszen kinek ne jutna eszébe O-Waih'r'l Cook és Brasiliáról Martius? — azt referálja, hogy térgyóni (térdelni) = »ikálni«. Tudnám én vége nélkül szaporítani az ilyes példákat.

vagy clique-ektől független lesz megnyitni számukra hasábjait. Ezúttal bevégzem egy pár általános megjegyzéssel.

Kérdés, mi lehet az oka, hogy egy s más sőt minden új szóra nézve oly nagy a különbség nyelvészeink és nem nyelvészeink véleménye között. És hogy egy füsttel lássuk el: honnan származnak azon egy egyén vagy társaság kárhóztató vagy védő érveléseiben az ellenmondások, a milyeket a fellebbiekben mind neologus mind palaeologus részről kimutattam.

Az ok, t. osztály! nem logikai, nem is philologiai, hanem pszichologiai; és ki lehet ezzel az egy szóval mondani: *prædilectio*, melynek persze, soha el nem maradó ellenkísérője az *aversio*.

»Elfeledém« gondolja nem egy hallgatóm, az elvekbeli tárgyas különbséget.« — Nem feledtem biz én, hanem azt megint az alanyiságra, a rokon- és ellenszenvre vezethetni vissza. Elvet, szabályt akár ösztönszerű ötlet, akár gondos inductio következtében ritka ember csinál, s ez jó is, hogy így van, mert, a még sokkal ritkább sőt viszonytalanul igen kevés eseteket kivéve, az ily ujdonsült elvek és szabályok csak a meglevő anarchiát, a már is alig gázolható hínárt gyarapítják. Annál fogva a sok elv, szabály közül kell, akár pro, akár contra, választani s a választás motivuma a legesleg számosabb esetben ismét a *prædilectio*. Mert hogy sok nyelvtudomány van, azt mind a két fél elismeri. Fogarasi, a ki a neologismus mellett ránt kardot, világosan kimondja, hogy »sokunknak más más nyelvtudományunk van,« és Szarvas azt feleli rá, hogy a neologusoknál, igaz hogy »sok a nyelvtudomány, annyi a mennyi a neologus,« de az »orthologia« csak egy nyelvtudományt ismer.«*) Eszményi értelemben tagadhatatlan, mert tautologia,

*) Az a bizonyos farizeus jut az embernek eszébe a ki így imádkozik vala magában: »Isten, hálaikat adok néked, hogy nem vagyok mint egyéb emberek.« Különben is, a stóius, az academicus, a wolfianus, a kantianus, a hegelista, a herbartista, sat. mindenik azt állítja, hogy az övé kívül sok philosophia van, de az övé az egységes egy philosophia. Minden felekezet a világon orthodoxyát követel. Midőn valamelyikök több kevesebb időre birtokába jut, az csak történelmi jelenség és legkevésbé sem bizonyítéka tenetumai igaz vagy helyes voltának.

de, hogy úgy mondjam, testesülve a Sz. »orthologiája és nyelvtudománya« olyan, mint a Lessing-féle három gyűrű s a consortium az egyik praetendens; sőt fogadnék akármibe, hogy ha külön zárnák a »tanácskozmány« korifeusait azzal a meghagyással, hogy mindenik írjon magára egy egy nyelvtudományt, mindenik zárt helyből más-más jőne ki.

Bizvást megmaradok hát állításom mellett és sietek a következményre. A* szeret egy szót s azonnal jő-nak itéli A z u t á n ü l neki s keres okokat ítélete támogatására. B* nem állhat egy szót, maga se tudja miért, s ha valaki emliti előtte legott roszalja. Csak akkor kezd érveket keresni ellene, ha helyességét vitatja valaki.

»Megczáfolja önt.« ismét szól valaki, a »nyelvtudomány ítélőszéke tanácskozmánya, melyben érett megfontolás, érvekkel küzdés után döntik el a szó sorsát.« Ellenvető vagy ismeri a tanácskozásokat s tudja, hogy a gyűlés tagjai legeslegnagyobb része a vitatni való kérdés ügyében már praeconcepta opinioval ül székébe s a szavazatokat nem ponderálják, hanem numerálják, s ez esetben ellenvetése vagy tréfa vagy ironia. Ha pedig nem, ajánlom, várjon addig feleletemre, míg kellő tapasztalást szerez magának a deliberáló gyűlések rendes folyamáról. Folytassuk hát a példát, még concrètebb alakban. Volf György nem szereti a »t ö k é l y«-t s bizonyos czikkemben olvasva, azzal az udvarias kérdéssel utasítja el, hogy »hát már én (Brassai) is colportálok-e azt a rosz szót?« És ime két év alatt csakugyan ki is gondolták, hogy miért rosz, és kitalálták a »tanácskozmány« verdictei közt a »s z i v é l y« alkalmával. Másfelől Szarvas ölelgeti majomszeretettel a »k é p e z «-t a »bilden« minden értelmében s aztán lel is mellette egy rakás érvet, melyeket a Budapesti Hirlapban rögtön összerontottam, s a göcseji utas azóta nem érkezett újra felépiteni. De azért maig is folyvást »képez« toronyát, boronyát.

No már *ἡ ἐν τῇ ὑποῤῷ ἑξὼς ταῦτα*, ha a nyelvészek ily bajosan capacitálhatók, az ő egységes, orthodox nyelvtudományuk daczára, mit várhatunk a nem nyelvésztl, a nagy közöniségtől, melynél a praedilectio rendithetetlen alapja a s z o k á s ? Hatalmasabb ez uraim, minden nyelvészeti elveknél, szabályoknál és törvényczikkeknél. És hatalmasabb nem csak első

phasisaiban a mivelődésnek, hanem az eddig elért legmagasabb színvonalán is. Azt hiszem nem találkozom ellenvetéssel, ha a franczianyelt hozom fel, melyben a nyelvész utolsó ratioja az: »usage.« És méltán, mert annak a sokat hurbolt »nyelvérzék«-nek is csak a szokásban rejlik az alapja. — Tudjuk, hogy mily ellenszenvvel, sőt ellenszegüléssel állott szembe, mondhatni a nemzet, neologiánk első kísértményeivel. Tudjuk mily huzamos ideig kellett az erőszakos újítóknak küzdeni, míg arra az állapotra jutott a szócsintan, melyet az »Új magyar« (Fogarasi szerint »czigány«) »orthologia« szerzője oly hízegő színekkel ecsetelt. De a győzedelmet, — a mennyiben annak állithatni, — nem a neologusok tacticája, nem is az ügy igazságos volta vitta ki, — ő nem! — valamint a törököt Bécs alól nem I. Lipót ágyúí, hanem Sobiesky verte el vitéz lengyeleivel. A neologusok lengyelei a fordítók voltak, kik egy rakás mulatságos és könnyű olvasmánygyal árasztván el a közönséget, új szokást teremtettek apródonként a régi szokás helyébe. Az új szokást örököltette a divaton kapó éretlen fiatalság, — bátran kimondhatom, mert magam is közikbe tartoztam, — mely évről évre újonczok seregével szaporodott.

» — — — — pubes crescit omnis

Crescit servitus nova, nec priores

Impiae tectum dominae relinquunt.«

Az új szokás hát untalan gyarapodott, terjedt, erősödött s az ő hovátovább szűkebb körbe, a nem olvasó közönségbe vonult vissza s még itt sincs egészen biztos menekülése. A facit az, hogy az új nemzedékek az ő szokást csak mint nevetség tárgyát ismerik, s ennek további következése, hogy az élő, ép nyelvérzék benne, ha egészen ki nem halt is, de annyira gyenge, hogy arra építeni már nem lehet.

Segítette nagy mértékben az igazi magyar nyelvérzék megvesztegetését a neologiai befolyások alatt keletkezett magyar grammatika, melynek minden helytelenségeit, visszasságait codificálta az a szerencsétlen szülemény: a »Magyar nyelv rendszere.« Ezt használta forrásul, mintául minden azóta megjelent nyelvtan a legeslegújabb időkig. Hatásuk sikeres volt, mert hatalmasan támogatta az irodalom hovátovább inkább romló nyelve és az a körülmény, hogy a »sic veris falsa

re miscet» maximája nyomán, hamis és való úgy össze van keverve bennök, hogy csupán felettébb gondos elemzés és szemes critica bírja elkülöníteni a tiszta búzát a konkolytól.

Ne feledjünk el a neologusok szövetségesei közül még egy csapatot, a nyelvünket megtanuló idegen ajkuakét, hová magas arisztokrátiánk tagjait, meg a magyarul tanítani kényszerített tanárokat főképp számíthatni. Mivel az új szokás számos — röviden nevezve — barbarismusokkal bővítette szegénynek rágalmazott nyelvünket, a jellemzett csoport az új modort annyira egyezőnek találta az ő idegen szokásával és nyelvérvérével, hogy kapva kapott rajta s a neologióban egészen otthonosnak érezte magát.

Hogy ne említsem meg utoljára költőinket is, a kiknek annyi licentiára adott lábat a neologia? biz' ezek sem lehettek és lehetnek hálátlanok!

És én már most felteszem a Nyelvőrconsortiumról a legjobb akaratot, hogy az ő szokást törekszik helyre állítani. De hát micsoda segédeszközökkel? Azzal a hánytorgatott orthodox egységes nyelvtudománnyal, mely még csak ott van, a hol a Plato *ἑδωκας*-ai s a mely ha megszületnék, az apja, a német philologia vére keringene benne s abban bizony nem lenne köszönet. Különben is ki szerkesztené? A consortium? Hiszen valamennyi nem jövevény tagja az eléadtam csoportokkal s ezekéihez hasonló körülmények, befolyások alatt növekedvén, azon nyavalyában, a nyelvérvék elgyengülésében sinlik s ezt a bajt nem gyógyítja sem a török, finn, ugor, vogul grammatika, sem az altaji nyelvek összehasonlító rendszere. El sem fedik a legfeddhetetlenebb inductioval nyert elvek és szabályok jobban mint az a háló, melyet köpenyeg gyanánt vett fel a czigánypurdé, vagy hogy nemesebb hasonlattal éljek:

» — — — — Cois tibi poene videre est

Ut nudam.«

A nép nyelvére hivatkoznak? Ez helyes, mert a nyelv fejlődésének, haladásának, tökéletesedésének az az egyedül ingatlan alapja, s midőn »az új magyar orthologia« írója meg gondolatlan blasphemiával »parasztosnak«-nak akarja bélyegezni, csak azt lehet reá mondani: »Uram! nyelv szelleme! bocsáss meg neki, mert nem tudja, mit cselekszik!« De a nép

nyelve a »nyelvtudomány ítélőszéke« biráinak olyan mint a Memnon szobra, melyre nem sütött a rokonérzés sugára. Ok azt hallani hallják, de érteni nem értik!

Micsoda fegyvere marad hát a consortiumnak? Felelet: a hatalomszó! De erre a nemzet azt mondja neki, hogy: »Ott-hon parancsoljon!»

Kár volt letérni a Nyelvőr »szerkesztőségének« arról az utról, a melyen elsőben indult. Mikor egy s más szóról, szólamról, nyelvtani szabályról a maga egyéni véleményét mondta el kiki illedelmesen, nagyzás, pattogás nélkül, még a szerkesztés sem volt egy felé pajtáskodó, más felé kirekesztő cotterialis szellemben folytatva, a fellebbenő eszmék több kevesebb figyelmet, olykor vitatkozást keltettek, de ellenszenvet nem gerjesztettek, ellenszegülésre nem ingereltek. Amaz csak használhatott a jó ügynek, a magyar nyelvérzék helyre állításának; ez tisztán ártott. Ama modorban még az ellenkező vélemények is más más oldalát világították a dolognak, és minden czikk, ha nem egyéb, egy marék porond volt a leendő épülethez; emebben az úgy látszó összetartás daczára a babel tornya sorsára jut.

Ismétlem hát, hogy a palaeologia akarata jó, ügye szent, de eljárása rossz, czélszerűtlen, kártékony.

A neologiónak is meg kell adni, hogy jó volt az akarata, mert a nyelvet tökélyesíteni ohajtotta. De rossz volt az elve, mert a nyelvszegénység hamis eszméjéből indulván ki, a tökélyesítést a magyar nyelv minden áron való gazdagításával akarta eszközölni.

Elbűl gyűlt szerdéknék ebűl kell elveszni. A férges gyümölcsöt nincs hatalom, a mi megtartsa, hogy idő előtt le ne hulljon. De az élőfa megerősödhetik s újra ép, bántatlan gyümölcsöt teremhet. Faxit Deus!

Azonban az érintett elv csak gyakorlati s úgy szólva külső. Elméleti elvök, melyből a »nyelv gazdagításában« szemmel tartandó törvényeket vagy legalább szabályokat lehessen deducálni, annyira nincs, hogy mikor Bugát Pál »szócsintában« ezeket a még soha ki nem mondott szabályokat a tényekből inductió útján összegyűjtötte és rendszerezve eléadta a neologusok maguk elszörnyűködtek rajta s épen Toldy volt

a ki legerélyesebben nyilatkozott ellene, de nem okokkal, hanem csak tiltakozással, hogy az akadémia azt az értekezést el ne fogadja. Most hát kötelessége a neológiának, hogy némi sikerrel küzdhessen a palaeológiával és kibúhassék a »szabadoság« vádja alól, olyas elv létét kimutatni. Mert a szócsináló »inspiratio«-jára és »nyelvérzék«-re hivatkozni nem elég, az magában is világos és ha a feljebbiekben csakugyan mondtam valamit, azzal még világosabb lesz.

A mi végre a további teendőket illeti, iménti exclamatiómmal nem azt akartam mondani, hogy összedugjuk a kezünket és szájunkat csak a sült galamb bekapására nyissuk meg. Tanácsom pedig arra nézve az, hogy ne gyujtsuk meg egyszerre mind két végén a gyertyát, és ne akarjunk egyszerre mind fűni is harapni is, továbbá, hogy pártok és cotterialis clique-ek és törvényszékek alkotásával, melyekben több a kár, mint bár egy rossz szóban, hagyjunk fel, s az egyéni véleménynek nyissunk szabad tért. Másfelől higgadt és illedelmes vitatkozással, az ellenfél érveinek méltánylásával, de mind a mellett kimerítő és igazságos kritikával igyekezzünk megteremtetni a nálunk, proza és poesis tanuskodása szerint, hiányzó egyetértést. Amen!

VIII. Szám. A sémi magánhangzókról és megjelölésük módjairól. Gr. Kuun Géza lev. tagtól. 1872. 59 l.	Ára 20 kr.
IX. Szám. Magyar szófejtegetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l.	10 kr.
X. Szám. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114 l.	30 kr.
XI. Szám. A defterekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23 l.	20 kr.
XII. Szám. Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. Szvórényi József lev. tagtól. 1872. 13 l.	10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Szám. Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázói után. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l.	40 kr.
II. Szám. Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében Szabó Károly r. tagtól. 1872. 18 l.	10 kr.
III. Szám. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. Szabó Imret. tagtól. 1872. 18 l.	10 kr.
IV. Szám. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló Vadnai Károly l. tagtól. 1873. 64 l.	20 kr.
V. Szám. Emlékbeszéd Engel József felett. Finály Henrik l. tagtól. 1873. 16 l.	10 kr.
VI. Szám. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ősköltészetre. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1873. 135 l.	40 kr.
VII. Szám. Emlékbeszéd Schleicher Ágost. külső l. tag felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 16 l.	10 kr.
VIII. Szám. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. Goldziher Ignácztól 1873. 64 l.	30 kr.
IX. Szám. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. Riedl Szende l. tagtól 1873. 12. l.	10 kr.
X. Szám. Adalékok Krim történetéhez. Gr. Kuun Géza l. tagtól. 1873. 52 l.	20 kr.
XI. Szám. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. Riedl Szende. l. tagtól 51 l.	20 kr.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. Szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. Brassai Sámuel r. tagtól 1874. 151 l.	40 kr.
II. Szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálymik dana hangjegye. 1874. 32 l.	20 kr.
III. Szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak mive ése hazánkban. Székfoglaló Bartal Antal l. tagtól 1874. 182. l.	40 kr.
IV. Szám. A határozott és határozatlan mondatról. Barna Ferdinánd l. tagtól 1874. 31 l.	20 kr.
V. Szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. Goldziher Ignácztól. 1874. 42 l.	20 kr.

VI. Szám. Jelentések: I. Az orientálistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről, Hunfalvy Pál r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. Budenz József r. tagtól. 1875. 23 l.	Ára 15 kr.
VII. Szám. Az új szókról. Fogarasi János r. tagtól	15 kr.
VIII. Szám. Az új magyar orthologia. Toldy Ferencz r. tagtól. 1875. 28 l.	15 kr.
IX. Szám. Az ik-es igékről. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 32 l.	15 kr.
X. Szám. A nyelvújításról. Szarvas Gábor l. tagtól. 1875. 25 lap.	15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. Szám. Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 40 l.	25 kr.
II. Szám. A neo- és palaeologia ügyében. Brassai Sámuel r. tagtól. 1875.	30 kr.
III. Szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. Barna Ferdinánd lev. tagtól	30 kr.

A

MAGYAR IGEIDŐK.

IRTA

SZARVAS GÁBOR.

Ára 1 frt.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI.

IRTA

PÓNORI TEWREWK EMIL.

TARTALMA:

I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 50 kr.

A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata,

tekintettel

az ujtás helyes módjára.

Irta

Imre Sándor,

a magy. tud. Akadémia l. tagja.

TARTALOM:

Bevezetés. — I. Hangtani ujtások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. — IV. Szófüzés. — V. Stíl.

Ára 1 frt.